

Björke kyrka

Karaktärisering 2019

Svenska kyrkan
VISBY STIFT

 Gotlands
Museum

Dnr: 2019-17

Dnr Visby stift: SS 2019-0047

Handläggare: Eva Selin, Jakob Lindblad. Arkeologi: Johan Norderäng, Per Widerström.
Fotograf: Jakob Lindblad (JL), Eva Selin (ES). Övriga fotografier anger fotograf vid bilden.
Spridningstillstånd för flygbilder, Lantmäteriet nr LM2021/007471.

© Gotlands Museum

Strandgatan 14

621 56 Visby

© Visby stift

Norra Kyrkogatan 3

621 55 Visby

Innehåll

Inledning.....	4
Bakgrund.....	4
Syfte	4
Metod	4
Visby stifts kyrkor	5
Omgivningar	7
Björke socken.....	7
Kyrkomiljön	7
Kyrkogården.....	8
Kyrkogårdens huvuddrag	8
Historik.....	10
Nulägesbeskrivning	12
Kyrkobyggnaden.....	23
Kyrkans huvuddrag.....	23
Byggnadshistorik	28
Nulägesbeskrivning	32
Restaureringar	53
Arkeologi	58
Fornlämningar.....	59
Övrigt	59
Värdering.....	60
Allmänt.....	60
Bruksvärden	62
Kyrkan	62
Inventarier.....	63
Kyrkogården	63
Händelselista Björke kyrka.....	65
Lagskydd.....	69
Källor och litteratur.....	71
Otryckta källor.....	71
Tryckta källor.....	71
Kartor	71

Inledning

Bakgrund

Projektet *Karaktärisering av kyrkomiljöer* utförs av Gotlands Museum på uppdrag av Visby stift. Det bekostas delvis med kyrkoantikvarisk ersättning och påbörjades under år 2014 med en förstudie. Projektet har indelats i etapper och sista etappen beräknas vara klar vid utgången av år 2024.

Syfte

Syftet med projektet är att beskriva kyrkobyggnad, kyrkogård, kyrkotomt, inredning och inventarier samt deras kulturhistoriska värden på ett sätt som väcker, tillgodoser eller ökar församlingars och allmänhetens intresse.

Målsättningen är att rapporterna ska kunna användas i förvaltningen av de kulturhistoriska värdena, i handläggningsprocessen för kyrkoantikvarisk ersättning samt vid tillståndsprövning mot Kulturmiljölagen. Ett uppdaterat och fördjupat kunskapsunderlag om kyrkomiljöerna ger förutsättningar för hänsynstagande till kulturvärden, exempelvis vid långsiktig planering kring kyrkomiljöerna och under förvaltningen av dem men även i samband med förändring av kyrkorna. Arbetet omfattar de kyrkomiljöer som har det högre lagskyddet enligt Kulturmiljölagen, det vill säga omfattas av tillståndsprövning enligt kap. 4, § 3-4.

Metod

Beskrivning av kyrkomiljöerna har tagit en utgångspunkt i de vård- och underhållsplaner som togs fram av arkitekt Jan Utas 2003-2011. En stor vikt har sedan lagts vid projektets egna fältstudier på plats. Denna egensyn har haft som målsättning att notera helhetskaraktären i kyrkomiljöerna, samt att notera spår av förändringar som har gjorts och att observera kulturhistoriska avtryck från olika tider. En viktig del av fältarbetet har varit att kunna relatera de uppgifter som finns dokumenterade om kyrkorna. Beskrivningarna bygger vidare på analyser och datasamlingar kring kyrkorna i tillgänglig litteratur samt i viss mån på egna arkivstudier. Arkiven avser främst Gotlands Museums arkiv samt Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), i den utsträckning som varit möjlig.

I beskrivningarna har en betoning legat på att lägga fram ett bildmaterial. Bilderna avser att likt en modell åskådliggöra kyrkomiljön ur ett rumsligt perspektiv där vissa specifika detaljer lyfts fram. Bildtexter leder vanligen in betraktaren i vad bilden förmedlar. Huvuddelen av illustrationerna utgörs av projektets egna foton från fältarbetet. Dessa kompletteras vad gäller inredning och inventarier av bilder ur Inventarieinventeringen från 1997-2010. Visby stift har tillhandahållit nytagna bilder ur luftperspektiv, tagna med drönare, samt bildsamlingar från arbetet med vård- och underhållsplanerna. Uppmätningar har hämtats ur verket Sveriges Kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Äldre illustrationer kommer främst från ATA (via bild databasen Kulturmiljöbild) samt Gotlands Museum, dels från bildarkivet (via Collective Access), dels i några fall från ännu ej arkiverade bilder från byggnadsvårdsverksamhet ca 2000-2020. Äldre teckningar kommer från Uppsala universitetsbibliotek (via Alvin) eller andra samlingar. En särskild sammanställning har också gjorts av arkeologiska utgrävningar och fynd i kyrkor och på kyrkogårdar. Materialet bygger främst på Riksantikvarieämbetets fornminnesregister samt rapporter i Gotlands Museums arkiv.

Vid värderingen av kyrkomiljöerna har hänsyn tagits till Svenska kyrkans modell för identifiering av kulturvärden. De gotländska kyrkorna förenas av drag som samtidigt i hög grad särskiljer dem från många av landets övriga kyrkor med motsvarande roll som sockenkyrka. Vid såväl analysen som värderingen har en strävan varit att lyfta fram kyrkomiljöerna utifrån frågor som inte bara är relevanta ur ett gotländskt sammanhang utan även i förhållande till kyrkomiljöer i landet i stort. Frågeställningarna har främst rört sig kring ett för historiska kyrkomiljöer etablerat antikvariskt förhållningssätt med inriktning mot konst- och kulturhistoriska och byggnadsarkeologiska perspektiv och mot upplevelsevärden med arkitektoniska, konstnärliga och historiska inriktningar. Hänsyn till teologiska, kyrkohistoriska, personhistoriska och socialhistoriska perspektiv på kyrkorummet finns med i bakgrunden.

En strävan har varit att finna bra arbetsmetoder för att lyfta fram bruks- och upplevelsevärden på ett tydligare sätt än i tidigare tillämpade modeller från andra stift. Det har skett genom att frågeformulär placerats ut i vissa av kyrkorna där besökare kunnat svara på hur de upplever och använder kyrkomiljön. Intervjuer har även gjorts med företrädare för pastorat och församling.

Visby stifts kyrkor

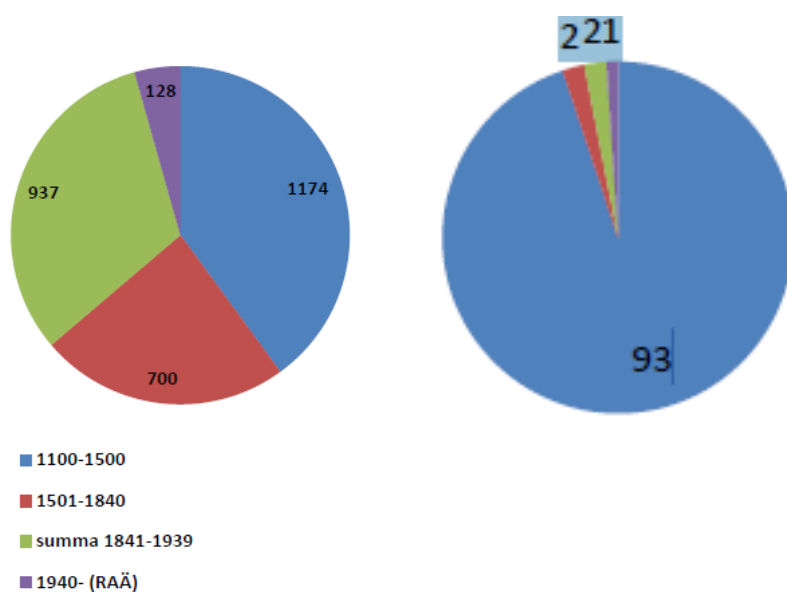
Inom Visby stift finns, förutom domkyrkan, 91 medeltida sockenkyrkor som är i bruk och tillhör Svenska kyrkan. Därtill finns ett par mindre och yngre kyrkobyggnader, såsom Hallshuk och Gnisvärd kapell, byggda som fiskarkapell, den som metodistkapell byggda Hamnkyrkan i Klinte och den moderna Visborgs kyrkan, byggd som distriktskyrka i Visbys yttre stadsdelar.

Alla Visby stifts medeltida kyrkobyggnader är uppförda och ombyggda under en kort och intensiv byggnadsperiod som varade från 1100-talet fram till omkring 1350. Detta möjliggjordes av den omfattande handel Gotland haft under flera hundra år i Östersjöregionen. Efter 1350 skedde en kraftig nedgång i den gotländska ekonomin vilket ledde till att kyrkobyggnandet helt avstannade på landsbygden och i Visby under 1400-talet. En ekonomisk nedgångsperiod och reformationstidens reduktion av kyrkans tillgångar under 1500-talet gjorde att flera kyrkor i Visby och tre sockenkyrkor på landsbygden och några kapell övergavs, i dag ruiner, flitigt använda för friluftsgudstjänster.

Efter en viss ekonomisk återhämtning under 1600-talet gjordes insatser för kyrkobyggnandet. Tak och tornhuvar sågs över, inredningen förnyades och några fiskelägen försågs med kapell. 1800-talet, som på fastlandet innebar att små medeltida kyrkor revs och ersattes av större, begränsades på Gotland till några ombyggnader samt att många kyrkor fick sakristia och större fönster. Under 1800-talets slut och början av 1900-talet drog en ny våg av kyrkobyggnande över ön för frikyrkliga församlingar eller inomkyrkliga föreningar, antingen byggda som små missionshus i trä och med vissa kyrkliga drag, merparten sålda och ombyggda till andra ändamål, eller också som stora murade kyrkor inne i Visby. Det kom att dröja fram till omkring 1960 innan några nya kyrkor byggdes i Svenska kyrkans regi på Gotland. På 1980-talet och senare tillkom kyrkor för andra samfund, som den första katolska kyrkan efter medeltiden och nya frikyrkor.

De gotländska medeltida kyrkorna har som helhet förändrats ytterst lite sedan medeltiden. I huvudsak är det interiören som förändrats. Under 1600-talet tillkom predikstolar, fast bänkinredning som ännu ofta är bevarad, altarpussatser i sandsten eller trä, allt i senrenässans eller barockstil. Under 1700-talet insattes nummertavlor och inte sällan en vägg för att avbalka kyrkans västra del till sädesmagasin. Väggarnas kalkmålningar kunde ersättas av ett nytt måleri anpassat till tidens anda. 1700-talets slut och 1800-talet innebar ofta läktarbyggen, orglar och att

hela rummet kalkades vitt samt att nya fönster togs upp för att släppa in mer ljus enligt nyklassicismens ideal. 1900-talet har präglats av restaureringar, som innebar en förnyelse med inriktning på äldre konst och att pedagogiskt visa kyrkorummet ur dess olika sidor. Medeltida kalkmålningar frilades liksom 1700-talsinredningens rika färgsättning, dolda av senare övermålning. Medeltida skulptur lyftes ned från vinden och ställdes åter upp i kyrkorummet. Läktare och magasinsväggar har rivits. Vår tid har inneburit att ytor och material konserverats men också att med olika medel skapa naturliga platser för förvaring som följd av vidgade krav på kyrkorummet och dess användning.

Figuren till vänster beskriver byggnadsperioden för kyrkor i riket, figuren till höger visar Visby stift. Blått avser bevarade medeltida kyrkor.

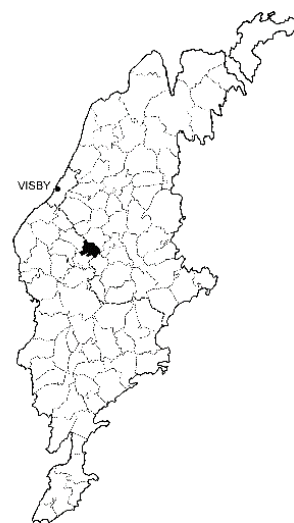
Omgivningar

Björke socken

Björke kyrka ingår i Romaklosters pastorat. Den är belägen på mellersta Gotland, ca 20 km från Visby. Björke socken är en typisk jordbruksbygd. Antalet invånare 2019 var 491 personer.

Kyrkomiljön

Björke kyrkogård är belägen på en intensivt uppodlad slätt. Den omges av öppna åkermarker i söder och väster. I norr och öster finns bebyggelse och lövträdsplanteringar. Öster om landsvägen är den tidigare skolgården med skolhus och lärarbostad belägen. Nordväst om kyrkogården finns en parkering.

Björke kyrkomiljö fotograferad 2019. Pär Malmros, Visby stift.

Kyrkogården

Kyrkogårdens huvuddrag

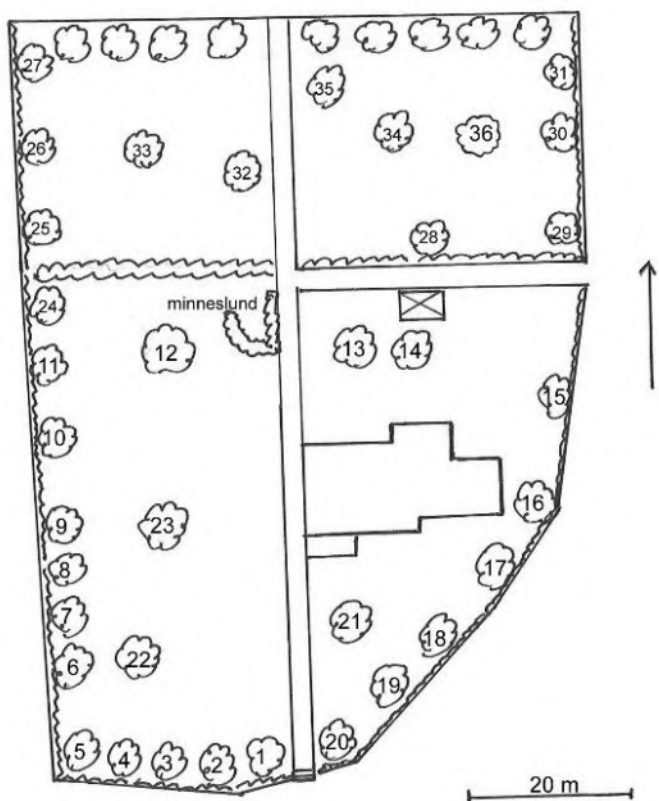
Björke kyrkogård är ojämnt rektangulär till sin form i nordsydlig riktning. Den består av en äldre, och en yngre del utvidgad åt norr 1982 med en ny kyrkogård som ligger högre än den gamla. Vid den yngre kyrkogården norra gräns finns en parkering. På kyrkogården finns ett flertal äldre träd vilket ger den en lummighet och en rumslighet i det öppna odlingslandskapet.

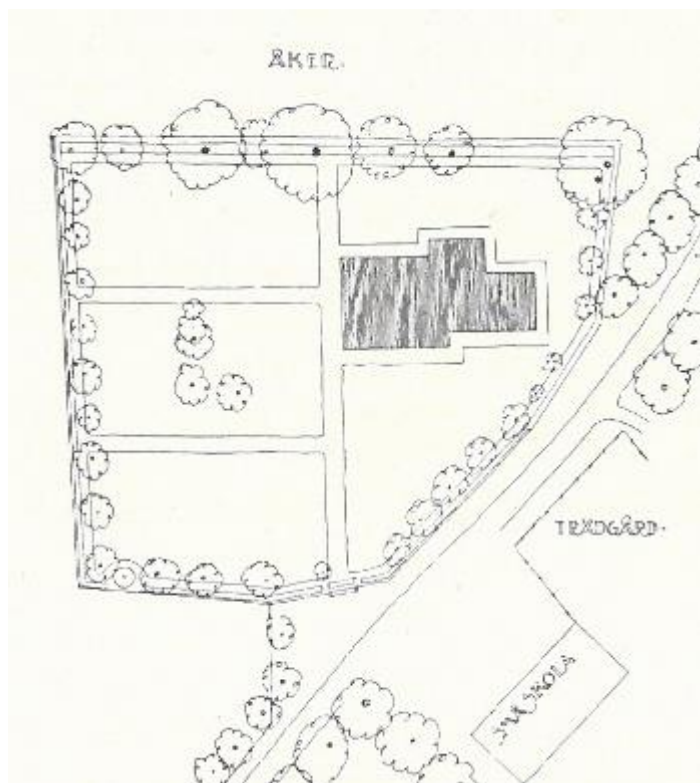
Björke kyrka och kyrkogård fotograferad från söder. Foto Pär Malmros, Visby stift 2019.

Björke kyrka och kyrkogård fotograferad från söder. Foto Pär Malmros, Visby stift 2019.

Situationsplan upprättad 2019. I norr har kyrkogården utvidgats. Gotlands museum. Reviderad 2020.

Situationsplan från ca 1920. Ur Sveriges kyrkor 1931.

Historik

Skattläggningskartan från 1752 visar att Björke kyrka är omgiven av åkermarker i söder och öster. I väster finns ängsmarker och i norr betesmarker. På laga skiftes karta från 1877 syns kyrkogårdens utsträckning. Den har utvidgats åt söder mellan 1877 och 1920, och mot norr 1982.

Skattläggningskarta från 1752.

Laga skiftes karta från 1877.

Björke kyrka och kyrkogård fotograferad från sydväst. Eric Erici 1914. RAÄ, Kulturmiljöbild.

Björke kyrka och kyrkogård fotograferad från väster. Efraim Lundmark 1921. RAÄ,

På kyrkogården finns flera gravvårdar med en för 1800-talet tidstypisk utformning av ett kors på hög sockel i sandsten, ofta med växtornament i för av eklöv eller murgröna. Foto Johnny Roosval, RAÄ, Kulturmiljöbild.

Nulägesbeskrivning

Den gamla kyrkogården omges av en låg terrassmur och låga ligusterhäckar i öster, söder och väster, samt en trädkrans av äldre träd. Den nya kyrkogården avgränsas i väster av en ligusterhäck, i norr av en busk- och slyridå, och i öster av en terrassmur och ligusterhäck.

Det finns två ingångar till kyrkogården. Båda är öppna och saknar grindar. I öster leder en kort trappa in till kyrkogården.

En gång av grus leder från den södra ingången, förbi kyrkan till den nya kyrkogårdens norra gräns. Från ingången i öster, leder en gång belagd med grus mellan den äldre och den yngre kyrkogården till den västra gränsen. Kyrkogården har tre belysningsstolpar av stål med kupolglas med lågenergilampor.

Övriga byggnader på kyrkogården utgörs av ett pannrum byggt 1980.

Björke kyrka fotograferad från ovan 2019. Pär Malmros, Visby stift.

Björke kyrka fotograferad från nordväst 2019. Pär Malmros, Visby stift.

Den äldre kyrkogården omges av en trädkrans bestående av äldre lind, hamlad (nr 1, 20) och tysklönn, hamlade och friväxande (nr 2-11, 15-19). Här växer också solitära träd; äldre lundalm, friväxande (nr 12), lind, friväxande (nr 13, 14) och blodbok, friväxande (nr 21-23). (Se situationsplan s. 9).

Den yngre och äldre kyrkogården separeras av en mur och en häck med rosor i väster och liguster i öster. Den omges av en gles trädkrans, friväxande (nr 24, 25, 27-31) och hästkastanj, friväxande (nr 26). I den västra delen omges lindarna (ej numrerade) av täta buskage av sly och vildspridda träd. I området finns solitära träd; blodbok (nr 33), hängbjörk (nr 32, 34, 35) och hängblodbok (nr 36). (Se situationsplan s. 9).

De flesta gravvårdarna ligger sydväst om kyrkan. Det finns en minneslund anlagd omkring 2003 på den äldre kyrkogården, nordväst om kyrkobyggnaden. Minneslunden omges av rosplanteringar och en häck av smultronschersmin. En gång av kalksten leder fram till en rabatt omgärdad av stående kalkstenar. I mitten av planteringen en rest sten av huggen kalksten med inskription från Sv. ps. 297:2.

Söder om kyrkogården finns ett lapidarium med äldre stendetaljer. Det tillhör Gotlands fornvänner.

Kyrkogården avgränsas mot landsvägen i öster av en trädkrans och ligusterhäck. Foto ES 2019.

I väster avgränsas kyrkogården av en trädkrans och ligusterhäck. Foto ES 2019,

Grusad gång mellan den äldre och yngre kyrkogården. Till vänster syns ett pannrum, uppfört 1980. Foto ES 2019.

Ingången från söder. Foto ES 2019.

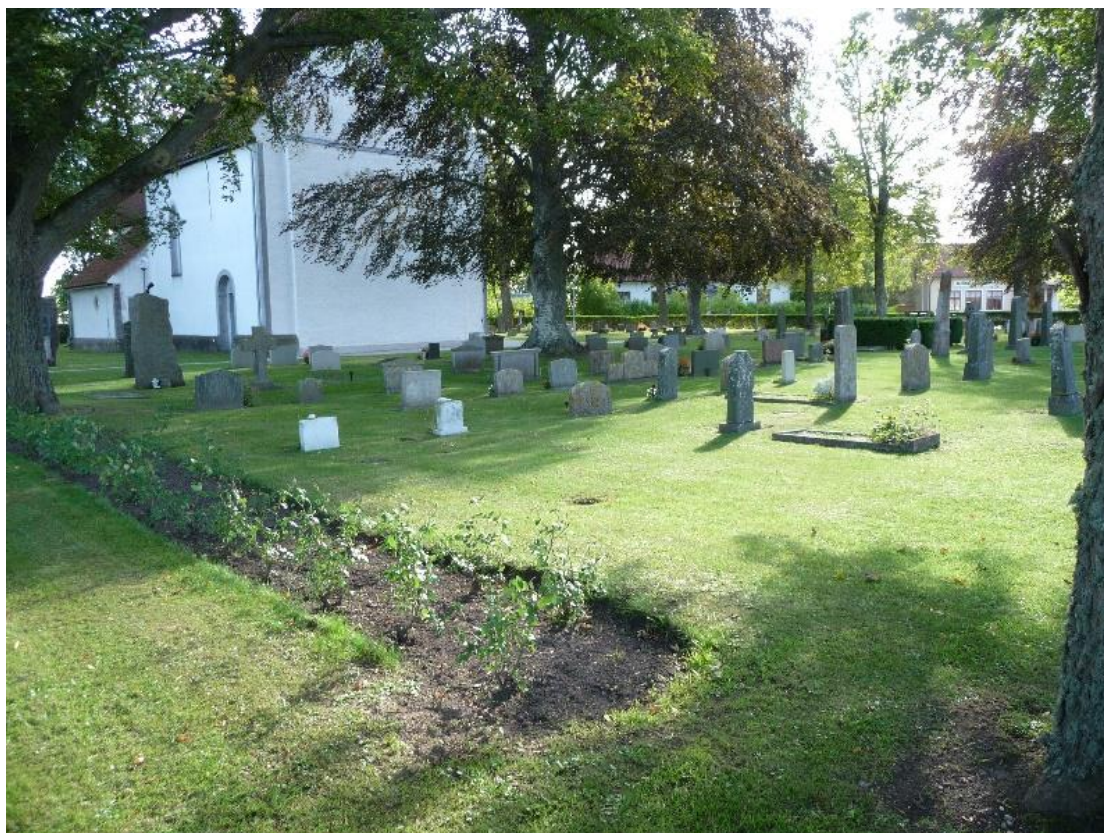
Den södra delen av kyrkogården. Foto ES 2019.

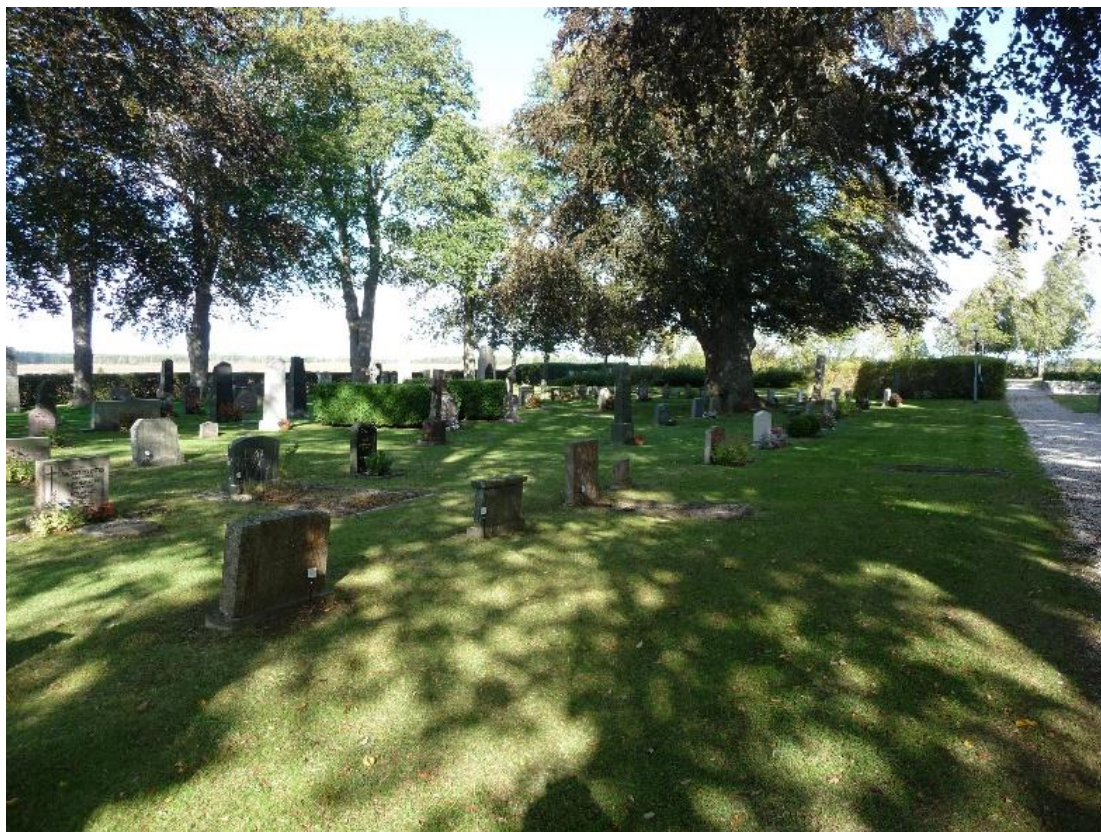
Den södra delen av kyrkogården. Foto ES 2019.

Den västra delen av kyrkogården. Foto ES 2019.

Den västra delen av kyrkogården. Foto ES 2019.

Den västra delen av kyrkogården. Foto ES 2019.

Den norra delen av kyrkogården. Foto ES 2019.

Den yngre kyrkogården fotograferad från öster. Foto ES 2019.

Grusgång i den yngre kyrkogården fotograferad från söder. Foto ES 2019.

Den yngre kyrkogården fotograferad från väster. Foto ES 2019.

På kyrkogården finns tre mäktiga blodbogar. Foto ES 2019.

Minneslund anlagd ca 2003. Foto ES 2019.

I den sydvästra delen av kyrkogården finns flera högresta gravar. Närmast en gravvård i granit från 1915 som är utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2019.

På Björke kyrkogård finns ett flertal gravar i sandsten utformade som kors, krönta med kransar, på en hög sockel. Gravvårdarna är tidstypiska från andra hälften av 1800-talet. Flera av gravvårdarna är utpekade som kulturhistoriskt värdefulla gravar. Foto ES 2019.

Gravvård i sandsten utformad som ett kors, med dekoration av bladrankor. Foto Es 2019.

Gravvård av råhuggen kalksten med ojämna kanter. Den är utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning och anknytning till Albatross. Foto ES 2019.

I den nordöstra delen av den äldre kyrkogården finns ett antal kulturhistoriskt värdefulla gravhällar och gravstenar uppställda under tak. Här ligger också gravvårdar som har tagits bort från gravar. Foto JL 2019.

Ett lapidarium finns utanför kyrkogården i söder. Det tillhör Gotlands Museum Foto ES 2019.

Kyrkobyggnaden

Kyrkans huvuddrag

Björke kyrka består av ett långsmalt kor och ett långhus med takryttare i väster. Byggnadens murar och valv är medeltida med undantag av sakristian. Kyrkans yttre har en allmänt medeltida prägel, men den är resultatet av för gotländska förhållanden relativt omfattande förändringar 1860 och en restaurering ca 1910, vilket egentligen fogar kyrkan till de få som har en huvudsakligen klassicistiskt formad exteriör. Kyrkan är relativt liten, med ett kor som upptar närapå halva dess längd och ett långhus som samlar sig kring en smäcker mittkolonn.

Exteriör från sydväst. Foto JL 2019.

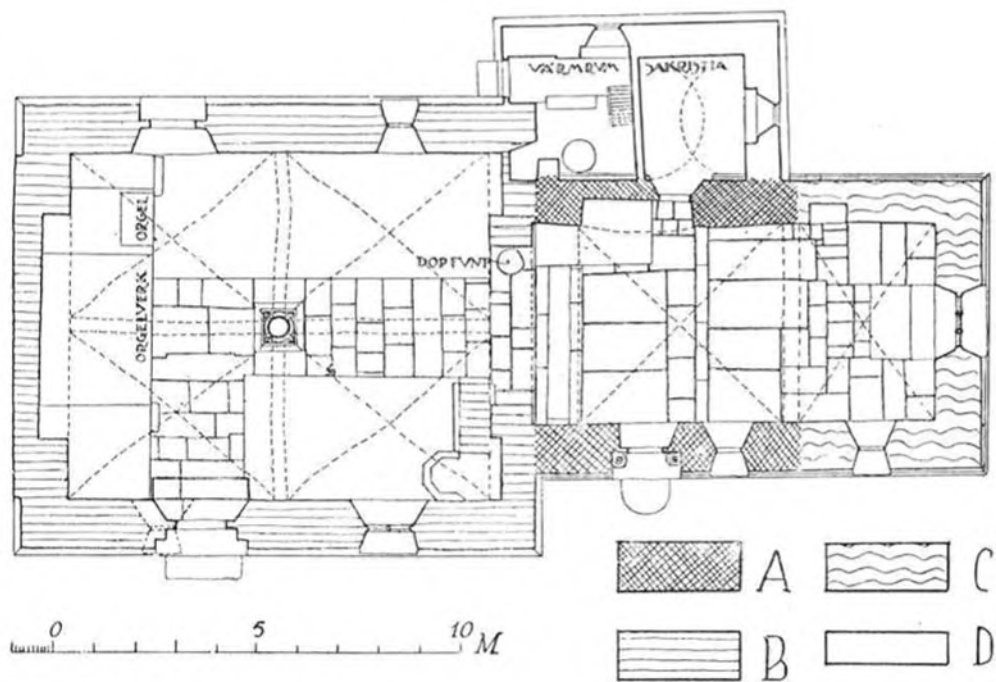
Exteriör från nordväst. Foto JL 2018.

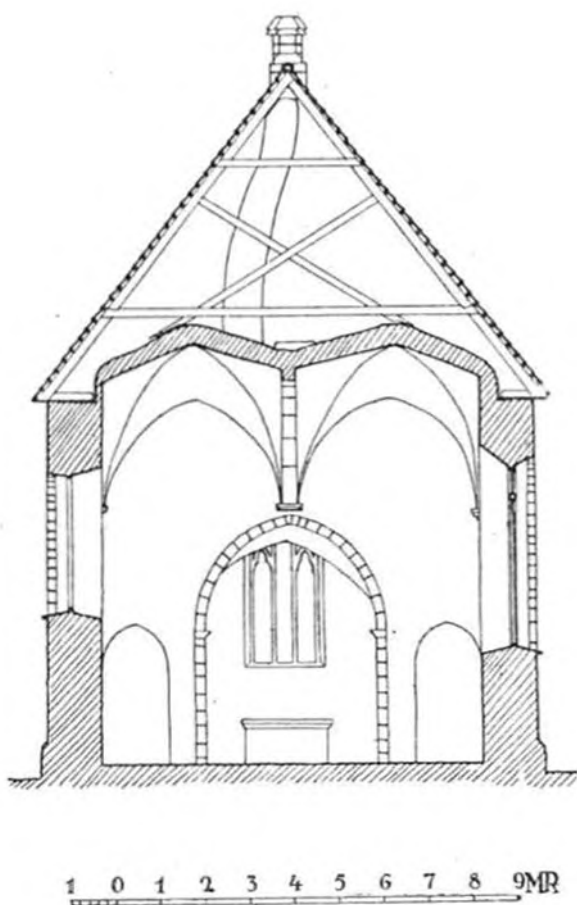
Exteriör från öster. Foto JL 2019.

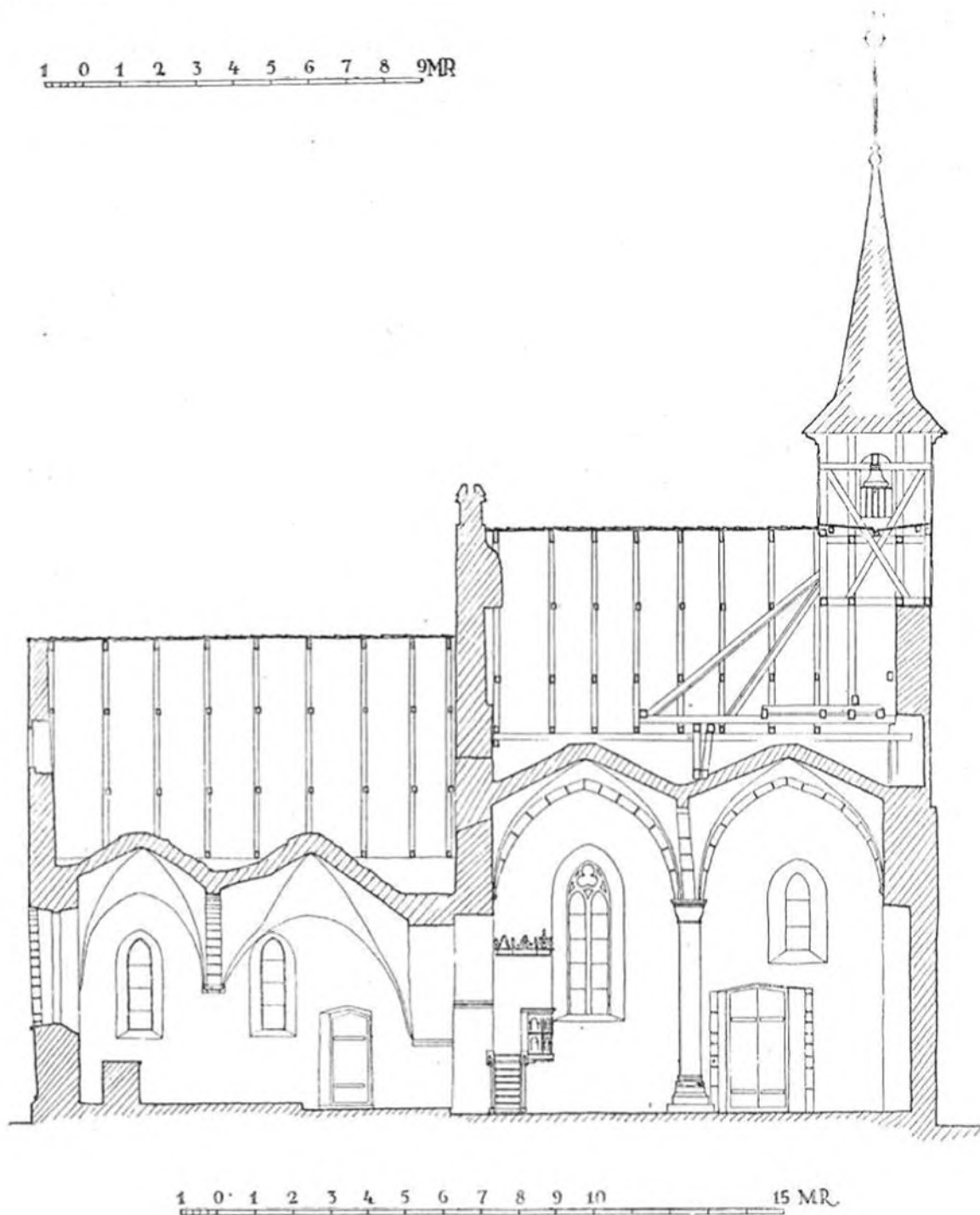
Vy över kyrkan från sydöst och snett ovanifrån. Foto Pär Malmros, Visby stift, 2019.

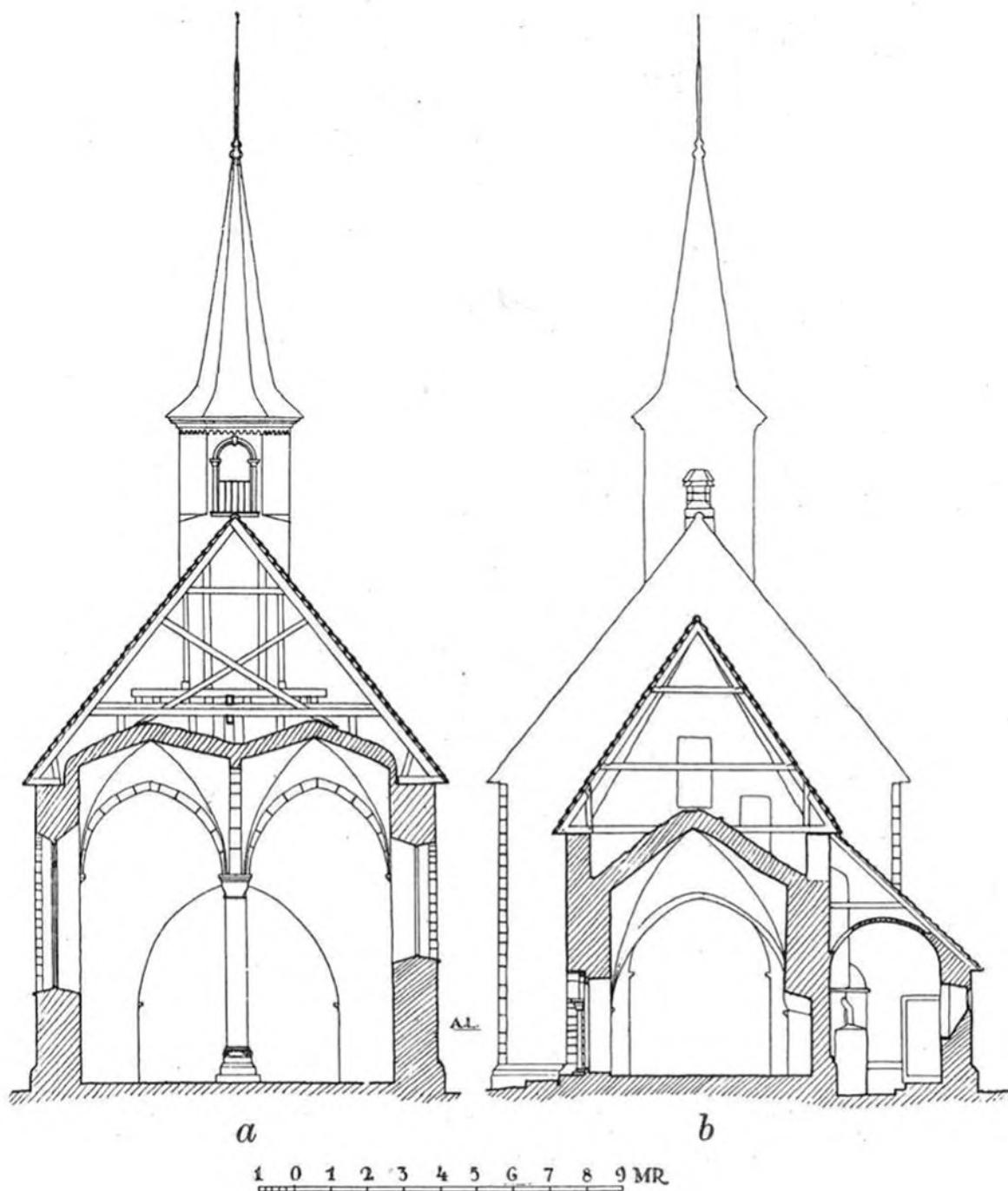
Plan. Byggnadsperiod A: 1200-talets förra hälft, – B: 1200-talets andra hälft, – C: 1300-talets mitt och – D: 1860. Sakristians innervägg ligger idag väster om fönsteröppningen mot norr. Uppmätning omkring 1920. Efter Sveriges Kyrkor, Gotland I:5, volym 35.

Tvärsektion av långhuset mot öster. Uppmätning omkring 1920. Efter Sveriges Kyrkor, Gotland I:5, volym 35.

Längdsektion mot söder. Det två linjerna genom långhusets östgavel i nivå med valven markerar läget för passagen mellan kor- och långhusvind, placerad i svickeln mellan sidoskeppens valv, medan sektionens snitt ligger mitt i norra sidoskeppet. Uppmätning omkring 1920. Efter Sveriges Kyrkor, Gotland I:5, volym 35

Tvärsektion genom långhuset och koret mot väster. Inredningen i värmekammaren är ej bevarad. Den något sänkta rektangeln på korvinden är en skorstensstock, nu avlägsnad. Linjen med annan vinkel innanför yttertaket anger avtrycket från korets äldre yttertak före 1860. Uppmätning omkring 1920. Efter Sveriges Kyrkor, Gotland I:5, volym 35.

Byggnadshistorik

Kyrkans äldsta del utgörs av den västra delen av nuvarande koret, tillkommen under första hälften av 1200-talet. Uppgifterna är oklara om tidigare byggnader på platsen. Möjligen ersatte detta kor ett tidigare murat kor med absid, ett döma av sparsamt bevarade arkitekturfragment samt uppgifter från golvarbeten omkring 1900. Vid samma grävningar påträffades dock inga rester av något murat äldre långhus. Ett rent spekulativt antagande kan vara att det tidigare koret inledde en ombyggnad av en tidigare träkyrka, men att planerna ändrades och det kanske bara påbörjade koret ersattes av ett nytt och större. Till egendomligheterna hör att man synbarligen inte avsåg att omedelbart låta koret följas av ett nytt långhus utan lät sockeln löpa obruten till korets västra hörn.

När nytt långhus byggdes lades dess östra mur stumt emot triumfbågmurens västra sida istället för att på annars vanligt sätt rida på och omsluta västra kormuren. Långhusets triumfbåge torde ursprungligen ha varit högre och bredare än korets bågöppning. Först senare fick korbågen sin nuvarande större bredd, medan höjden fick lov att skära ned ett stycka över bågens topp. Långhuset kom till stånd några årtionden efter koret, under seklets andra hälft. Ambitionerna var höga och på för Gotland vanligt sätt förbereddes anslutningen till ett planerat torn. På västgavelns insida avtecknas såväl bågen till tornets bottenvåning som vindspassagen till dess första övervåning.

Långhusets större bredd och höjd än koret, förutom att det byggdes med egen triumfbågmur, talar nästan för att man kan ha avsett att åter ersätta koret med ett nytt. Förutom önskan att ha ett rymligare kor kan en rimlig orsak ha varit att det gamla hade absid, något som inte värderades efter 1200-talets mitt till förmån för den möjlighet till större fönster för glasmålningar och större altarpussatser som ett rakslutet kor medgav. För detta talar den förnyelse som sedan genomfördes av koret, för istället för att riva hela koret avlägsnade man dess östra gavel samt eventuell absid och ökade längden till det dubbla. I fonden placerades ett stort fönster, sannolikt inte olik det nuvarande från början av 1900-talet. Man skapade således ett större kor med stort östfönster, men höjden och bredden motsvarade det gamla. Långhusets och det långa korets takvinkel var närmast desamma men belägna på helt olika höjd. Vissa byggnadstekniska brister i östförlängningen, vilka åtgärdades 1860, kan tala för att projektet var ett sätt att med små medel åstadkomma så stor effekt som omständigheterna medgav. Tänkvärt är att denna vidgning av koret prioriterades framför att ge kyrkan en sakristia.

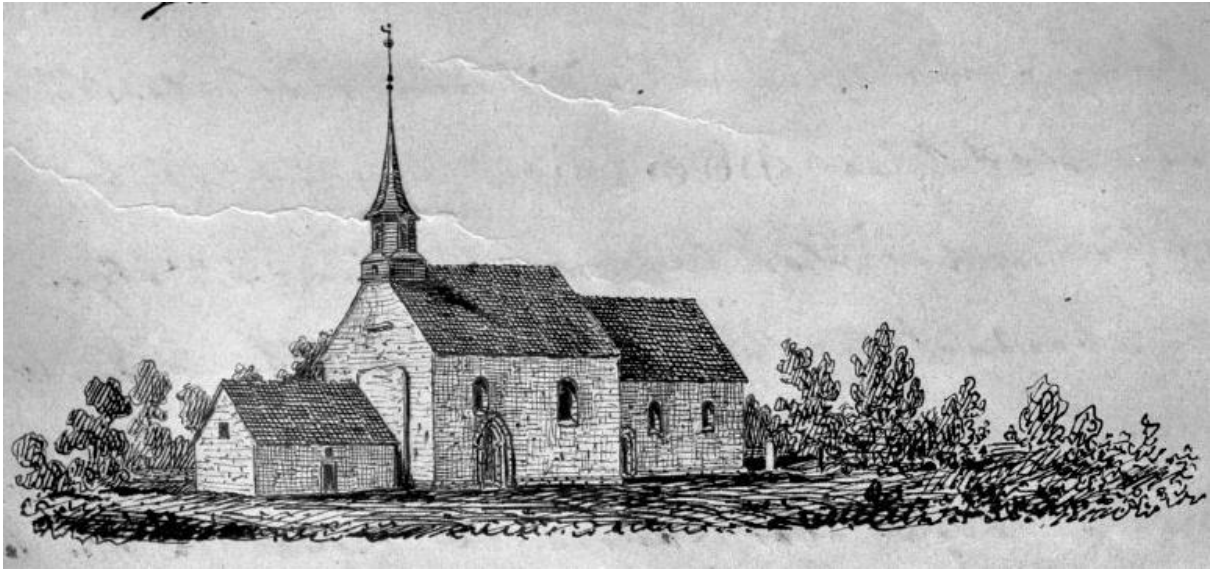
Något torn kom inte till stånd utan klockorna placerades i en takryttare med ljudgluggar i flera våningar. Den nåddes via en steg eller enkel trappa upp genom ett hål i nordvästra valvet. Avståndet upp till valvet skulle kunna tala för att någon form av läktare funnits även före 1741 då den läktare byggdes som revs 1910 och som ingick som en del av 1740-talets förnyelse av kyrkorummet. Nästa större förändring genomfördes 1860. Förutom att förse kyrkan med bättre sakristia än den tidigare bänken i koret och att laga de förfallna taken var en uttalad strävan hos tillskyndaren kyrkoherden Jacob Gustaf Klingwall att skapa bättre balans mellan korets och långhusets proportioner. I klassicistisk anda fick taken en lägre vinkel, vilket också under 1800-talet var ett inte ovanligt sätt att spara på takstolsvirke och taktegel. Den nya takryttaren fick klassicistiska form men med tidstypiska medeltidsinspirerade drag. Nya stora fönster släppte in ljus men fick en ny form i början av 1900-talet i en ny generations önskan att betona kyrkornas medeltida drag på bekostnad av de klassicistiska.

Björke kyrkas sydfasad strax före 1860 års takombyggnad varvid man lät ändra fönstrens form. Märk takryttaren med för Gotland traditionell typ men med ljudgluggar i två våningar. Uppmätning Johan Gustaf Klingwall 1857. Riksarkivet, Ecklesiastikdepartementet, huvudarkivet, kartor och ritningar 12:1.

Kyrkans södra fasad efter takets ombyggnad 1860. Äldre foto omkring 1900. RAÄ, Kulturmiljöbild.

Kyrkan från sydväst efter 1860-talets ombyggnad. Teckning av Per Arvid Säve 1864. RAÄ, Kulturmiljöbild.

Exteriör från söder med 1860 års fönster. Foto Olof Sörling 1891. RAÄ, Kulturmiljöbild.

Exteriör från sydöst med östfönstrets utseende 1860-ca 1900. Foto Louis Nilsson, omkring 1900. Gotlands museums arkiv.

Kyrkans nordvästra hörn med den då igenmurade nordportalen och ett fönster ovanför denna. Portalen återupptagen och fönstret igenmurat ca 1900-ca 1910. Foto omkring 1900. RAÄ, Kulturmiljöbild.

Kyrkan från sydväst under restaurering varvid fönstren fått huggen omfattning och spetsbågig form. Foto Sigurd Curman 1908. RAÄ, Kulturmiljöbild.

Nulägesbeskrivning

Exteriör

Kyrkan har vitputsade fasader med inslag av huggen sten i socklar, hörnkedjor och omfattningar. Putsen utgörs av spritputs, vilket endast förekommer på ett fåtal gotländska kyrkor, här sannolikt sedan restaureringen 1860. På taken ligger tegel och på takryttaren från 1860 träpanel. Portalerna är medeltida men den norra portalen, som var igenmurad fram till 1910 är nu igensatt med en invändig trävägg. Utöver korportalens och nordportalens romanska rundbågar präglas öppningarna av spetsbågar, men endast i långhusets sydportal och östfönstret är det den medeltida formen. Övriga fönsters form är från början av 1900-talet. Västgavelns ojämnhet utgör en förtagning för det planerade tornet, men en överputsad tidigare öppning ovan valven har på insidan trädörr, vilket visar att den tidigare varit öppen, kanske fram till 1860.

Takryttaren och yttertaken från sydväst. Foto Pär Malmros, Visby stift, 2019.

Kyrkan från nordöst. Foto JL 2019.

Långhusetets sydfasad. Foto JL 2019.

Långhusetets nordportal. Foto JL 2019.

Korportalen. Foto JL 2019.

Interiör

Till kyrkorummets mer iögonenfallande saker hör den vertikala mittkolonnen och östfönstret som med sina färgade glasmålningar drar till sig blicken till korets bortre ände. I andra änden av rummet reser sig den stora orgeln. Triumfbågens delning av rummet förstärks av korets och långhusets olika karaktär. Murar och valv är putsade, medan kolonnen och valvbågarna är av huggen sten. Kalkmålningarna inskränker sig till geometrisk dekor och invigningskors utöver det nu dolda fragment av figurativa och arkitektoniska motiv som påträffades i långhuset. Desto mer rik på figurscener är östfönstrets glasmålning med scener ur Jesu liv gjord av Carl Wilhelm Pettersson strax före 1910 efter medeltida gotländska förebilder.

Sakristian täcks av murat tunnvalv och har fyrpassformade fönster från cirka 1910 åt öster och norr. En ingång på byggnadens västra sida leder till vindstegen som via sakristiavinden når upp på korets vind och vidare till långhusvinden och takryttaren.

Korets takstol vilar på de 1860 påbyggda murarna och takstolen synes vara från denna tid och senare arbeten på takstolen. Det östra röstet framstår som en då uppmurad mur, till sin övre del närmast som en på utsidan putsad kallmur på insidan kringmurad den östligaste takstolen. Mot väster avgränsas korvinden av långhusets triumfbågmur medan muren ovanför triumfbågens östra del, korets västra del saknar gavelröste och avslutas i nivå med valvens ovsida. I triumfbågmuren avtecknar sig korets tidigare takvinkel, som var brantare men i princip hade samma nockhöjd som i dag. Även långhusets takstol är till stora delar förnyad under 1800- och 1900-talet, men med fler äldre delar. En bockkonstruktion tvärs ovanför mittkolonnen kan vara äldre än 1860 års tak och antingen ha utgjort bärverk för en tidigare takryttare eller också för en hissbo. En trälucka i väster – tänkt som passage mellan planerat torn och långhus – har utgjort lastport men är nu överputsad utvändigt. Fönstret på takryttarens västra sida utgör ny lastöppning till vinden. Takryttarens nätta storlek är avpassad för en klocka. Den inre bärande konstruktionen synes i princip vara helt förnyad under 1900-talet.

Interiör mot öster. Foto JL 2019.

Interiör mot öster. Foto JL 2018.

Interiör mot väster. Foto JL 2018.

Långhusvalven, sedda underifrån mot nordöst. Foto JL 2019.

Koret mot söder. Foto JL 2019.

Vindfång innanför långhusets sydportal, ca 1900–1910. Foto JL 2019.

Interiör av koret mot väster. Foto JL 2019.

Interiör av långhusets västra del mot norr. Den igensatta nordportalen samt triumfkrucifix från 1300-talets mitt. Foto JL 2019.

Glasnmålning av Carl Wilhelm Pettersson ca 1900–ca 1910. Foto JL 2019.

Interiör av sakristian mot öster. Foto JL 2019.

Korets vind mot sydöst. Foto JL 2019.

Sakristians vind, mot öster. Till höger korets nordmur med påbyggnad från 1860. Foto JL 2019.

Korets vind mot nordöstra hörnet med den 1860 uppmurade östra korgaveln. Foto JL 2019.

Korets vind mot sydväst med avtryck av det tidigare taket före 1860. Foto JL 2019.

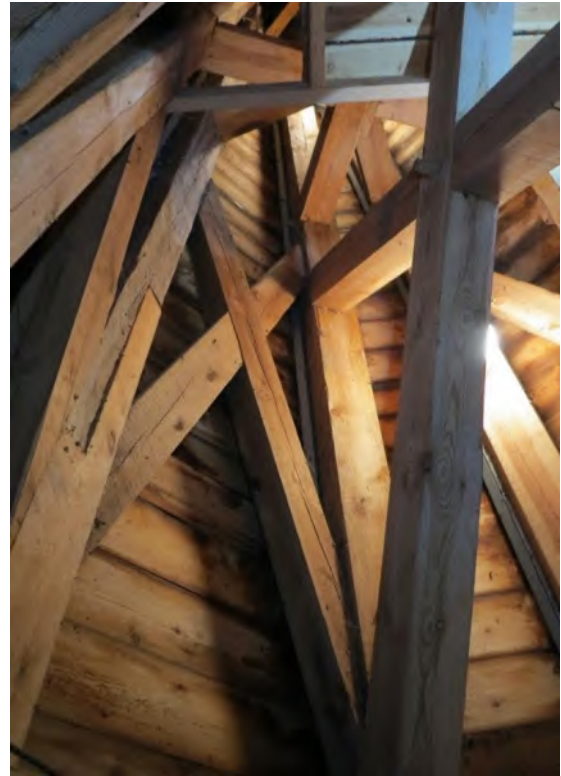
Långhusets vind mot öster. Foto JL 2019.

Bockkonstruktion och ansamling av grova bjälkar mitt över långhuset, möjligen en återstod av den tidigare takryttaren. Foto JL 2019.

Planerad passage mellan långhusvind och tornets första övervåning, senare sannolikt använd som lastport. Överputsad utvändigt, troligen sedan 1860. Foto JL 2019.

Takryttarens konstruktion av tornhuven ovanför klockvåningen. Foto JL 2019.

Ljusöppning mot väster i takryttarens nedre våning. Foto JL 2019.

Inredning och inventarier

På det medeltida murade altaret står ett retabel i nygotik, tillverkat 1911 av Eugén Hammarberg, Stockholm, efter ritningar från 1909 av Carl Wilhelm Pettersson, som också målade det år 1913. Altarskrank från 1910. Ett sakramentsskåp med bevarade genombrutna dörrar från mitten av 1300-talet sitter i muren norr om altaret. I motstående mur markerar ristade linjer i putsen en större tidigare öppning (sittnisch?) med rakspetsigt krön. På korets norra sida finns en bred nisch med lågrakspetsigt krön och finhuggna hörnkedjor, troligen en fördjupning för att ge mer utrymme åt en korbänk. Höga bågrönta nischer i långhusets nordöstra och sydöstra hörn har omgivit tidigare sidoaltaren.

Predikstolen anskaffades 1594, renoverades och försågs med trappa 1745 samt flyttades till långhusets nordöstra hörn 1860, där trappa anslöt genom muren från sakristian, och åter cirka 1900 till sydöstra hörnet. Nuvarande målning med evangelister och reformatorer, sannolikt av Carl Wilhelm Pettersson, är från cirka 1910 då medeltida träskulpturer, nu fästa på nummertavlan, avlägsnades från korgens sidor. Den öppna bänkinredningen från cirka 1900 ersatte en sluten bänkinredning, huvudsakligen från troligen 1741 och en korbänk från 1600-talet (delvis bevarad).

I kyrkan finns två medeltida triumfkrucifix, ett från cirka 1200 i triumfbågen och ett ringkrucifix från 1300-talets mitt på långhusets norra mur. Det senare skänktes till Gotlands Fornsal 1882, men återbördades år 2009. Fyra manliga helgonbilder av trä ur ett ej bevarat altarskåp från 1200-talets senare del infogades 1957 i ramen till en nummertavla. Dopfont i kalksten från 1200-talets förra hälft. Orgeln från 1910 ritades av Ivar Tengbom och Elis Kjellin. Modell av fregatten Belona, gjord under sent 1900-tal av Bertil Magnusson. Klockan i takryttaren är gjuten 1844 av Fr. Seipels och J. G. Liljendahls klockgjuteri i Stockholm.

Altaranordningen. Foto JL 2019.

Altarpåsarpsats från 1911, ritad av Carl Wilhelm Pettersson och tillverkad av Eugén Hammarberg. Foto JL 2019.

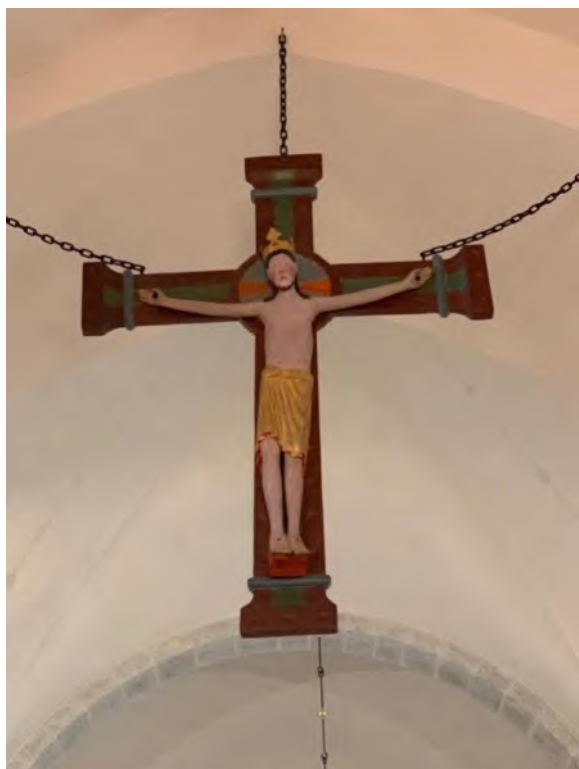
Sakramentsskåp sannolikt från korförlängningens tillkomst vid 1300-talets mitt. Foto JL 2019.

Predikstol från 1594, renoverad 1745 och ca 1910. Foto JL 2019.

Nisch i korets norra mur, sannolikt för den tidigare korbänk som fungerade som sakristia till 1860. Nu ligger sakristians ingång i nischen. Foto JL 2019.

Triumfkucifix, cirka 1200. Foto JL 2019.

Dopfunten, 1200-talets mitt. Foto JL 2019.

Klockan, gjuten 1844. Foto JL 2019.

Offerstock (fattigbössa), del av större föremål, förmodligen en piedestal till triumfkrucifixet, omkring 1200. Foto Gustaf Sjöberg 1925. Kulturmiljöbild.

Maria med Jesusbarnet, 1200-talets slut eller 1300-talets början, nu i Gotlands Museum. Foto JL 2020.

Altaruppsats, målad av Johan Bartsch 1665, avlägsnad 1860, skänkt 1882 till Gotlands Museum, 1939–ca 1990 (?) deponerad som altartavla i Ala kyrka. Två sidovingar saknas på bilden. Sannolikt har även ha funnits ett överstycke med Uppståndelsen, som i den samtida altartavlan i Roma. Foto JL 2019.

Skärm till korbänk från 1600-talet, sannolikt den som före 1860 utgjorde kyrkans sakristia. Skänkt till Gotlands Museum 1882. Foto JL 2020.

Restaureringar

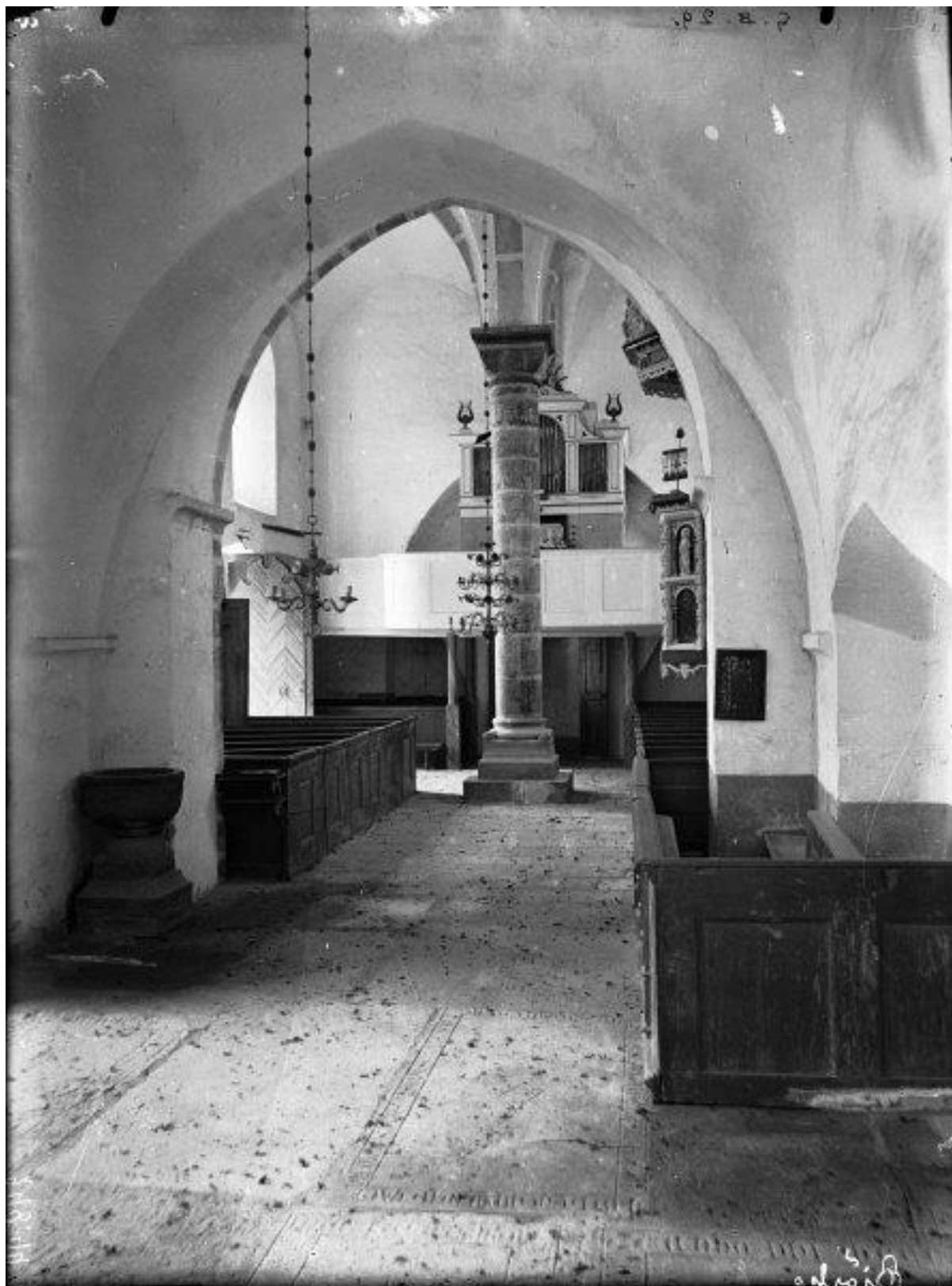
Mer samlade restaureringsarbeten i kyrkan har ägt rum på 1740-talet då bänkinredning, predikstol och läktare anskaffats respektive kompletterats och målats av Johan Hernell.

År 1860 genomgick kyrkan en samlad restaurering under ledning av kyrkoherden, den ritnings- och antikvitetskunnige Jacob Gustaf Klingwall. Ny sakristia med vindstrappa (som ersatte ett hål i nordvästra valvet) byggdes med direkt uppgång till predikstolen, som nu flyttades till långhusets nordöstra hörn. Nya fönster togs upp och de äldre förändrades till mer enhetlig form. Det inre vitlimmades, en ny och mindre altarpuppas anskaffades som ersättning för en altartavla från 1665. Yttertaken förändrades för att få lägre vinkel och större likhet. Långhusets sidomurar behöll takfotens nivå medan nocknivån sänktes. För korets del behölls nockens nivå medan sidomurarna byggdes på till nuvarande höjd och östra gaveln helt nymurades. Taken belades med tegel och sannolikt tillkom nu fasadernas spritputs. En ny takryttare tillkom, ritad av Fredrik Wilhelm Scholander.

Nästa stora restaurering genomfördes i etapper omkring 1900–1910 under ledning av Nils Pettersson. Pannrum avdelades i sakristians västra del, med följd att predikstolen miste sin uppgång och flyttades tillbaka till södra sidan. Golvet lades om och den slutna bänkinredningen ersattes av öppen. Fönstren fick nya omfattningar i huggen kalksten och en mer medeltida karaktär. Nordportalen återöppnades, medan fönstret ovanför sattes igen. Läktaren revs och en ny orgel placerades på golvet i väster. Södra långhusportalen försågs med vindfång. Korets gördelbåge nymurades och fragment av kalkmålningar togs fram. Korfönstret med nya kalkstensposter försågs med glasmålningar och cirka 1912 avslutades restaureringen med en ny altartavla, allt ritat av Carl Wilhelm Pettersson.

Vid en yttre restaurering ca 1951-54 förnyades takryttarens stomme och panel samt lagades taken och putsen. Cirka 1963–68 restaurerades interiören under medverkan av Erik Olsson Sanda. Förutom rengöring av väggar och valv överputsades delar av de fragmentariska kalkmålningar som framtogs 1910. Bänkinredningen reparerades och den tidigare mörkt tonade inredningen fick sannolikt nu sin ljusare fernissa.

En utvändigt restaurering med omläggning av tak och reparation av takryttare genomfördes 1994 under ledning av Jan Utas, som också gjorde program för den senaste inre restaureringen år 2015. Den innebar rengöring av kyrkorummets ytor, som muralt måleri, odekorerade putsytor samt stenytor och träinredning och lösa föremål. Sakristians fick större utrymme genom att avbalkningen för pannrum revs ut samt försågs med inredning för textilförvaring. Bänkarna flyttades närmare väggarna. Anläggningarna för el- och uppvärmning byttes ut. Utvändigt lagades putsen på vissa ställen.

Interiör mot väster före förändringarna omkring 1900. Foto Olof Sörling 1891. RAÄ, Kulturmiljöbild.

Interiör mot väster omkring 1900. Predikstolen flyttad till södra sidan, men bänkinredning och läktare kvar. Foto Louis Nilsson, Gotlands Museums arkiv.

Interiör mot väster efter restaureringen ca 1900–1910 med orgel ritad av Ivar Tengbom och Elis Kjellin. Foto från 1910-talet. RAÄ, Kulturmiljöbild.

Interiör mot nordöst efter restaureringen ca 1900-1910. Kalkmålningens fragmentet på norra muren åter överputsat 1965. Foto från 1910-talet. RAÄ, Kulturmiljöbild.

Interiör mot öster under restaureringsarbetets slutförande. Det romanska triumfkrucifixet på altaret, sannolikt provisoriskt. Foto Anders Roland 1910. RAÄ, Kulturmiljöbild.

Interiör av koret mot öster strax efter att altartavlan kommit på plats. Foto Einar Erici 1914.

Arkeologi

De gotländska kyrkorna erbjuder ett stort mått av arkeologiskt intressanta spår. Det gäller både marken som kyrkan står på och kyrkogården samt ibland även de närmaste omgivningarna. Kyrkorna byggdes ofta på redan etablerade platser och under de nära tusen år en kyrka stått på samma plats har det avsatt lämningar, som kanske inte är lika märkbara som den stående kyrkan men som är värda att uppmärksammas som viktiga kunskapskällor. Det är till exempel spår av tidigare kyrkobyggnader, bevarade trä- eller stenkistor, bildstensfragment, gravklot och gravstenar, men även runristningar och lösa föremål. I föreliggande avsnitt fokuseras på anläggningar under mark och golv. De artefakter som är med i rapporten är sådana som representerar något som kan peka på att det finns okända fornlämningar. I det här fallet är det företrädesvis vikingatida föremål som kan tyda på att det finns gravar kvar från det tidigaste kyrkoskedet.

På den norra sidan av kyrkorna ligger många av de äldsta kristna gravar som vi känner till. Här begravdes framför allt kvinnor under kyrkans tidiga existens i enlighet med ett könssegregerat gravskick. Redan under 1200-talet upphörde i flera fall bruket att använda norra sidan av kyrkogården som begravningsplats. Bruket återupptogs först under 1800- och 1900-talen. När den började användas för begravingar igen påträffades gamla gravar, inte sällan gravar från vikingatiden och den äldsta kristna tiden på Gotland. Ofta hade gravläggningen skett i kläder med spännen och utsmyckningar som hör vikingatidens sista del till. Fynden är mycket intressanta men tyvärr inte så utförligt beforskade som man kan föreställa sig. Det rör sig om föremålsfynd av vikingatida karaktär, av personlig art och som tillhört klädedräkten och med denna fått följa med i graven. Vanliga föremål är pärlor, knivar, kammar och olika typer av smycken relaterade till klädedräkten (Thunmark-Nylén 1995).

Under kyrkornas golv ligger ofta gamla gravar med bevarade trä- eller stenkistor. Något som också noterats särskilt är spår efter äldre kyrkor, träkyrkor i form av syllar, stavkonstruktioner eller sekundäranvända plankor och spår efter stenkylkor i form av murverksrester under mark och golv. Dock har inte sekundärt inmurade detaljer i den nuvarande kyrkan som fasadstenar eller friser tagits upp i avsnittet om arkeologi, liksom inte heller ännu stående murverk som ingått i en äldre anläggning.

I putsen på kyrkornas väggar påträffas ibland medeltida inskrifter och putsristningar. Ofta har inskrifterna runor, vilket är av stort intresse för kunskapen om runor, eller innehåller graffiti i form av tecknade figurer. Av någon anledning har run- och bildstenar från äldre tider tagits till kyrkan för att införlivas i byggnaden. I kyrkornas byggstenar finns också stenhuggarmärken och med hjälp av dem kan man få en uppfattning om delaktigheten i kyrkobyggena.

Kyrkornas vindar och övervåningarna i tornen har genom tiderna använts som förvaring, även om kulturhistoriskt värdefulla föremål i regel tagits om hand och nu förvaras på annan plats. De lager som bildats på valvens ojämna ovansidor kan dock innehålla lösa delar till inventarier som tidigare förvarats där eller spår av tidigare reparationer på kyrkobyggnaden. De kan innehålla rester av vardagliga föremål som berättar om hur vinden och tornen har använts eller personliga saker som burits upp i hopp om få ett skydd i kyrkans hägn. Äldre stegar, klockrep, redskap från hur taken tjärats förekommer också. Kyrkogårdsmurar, såväl de medeltida som de yngre kan innehålla byggmaterial som per definition är fornlämning eller fornfynd, som till exempel stenar med ristningar.

I texten förekommer ett särskiljande av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. Med *fornlämning* avses lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten (villkor baserade på Kulturmiljölagens 2 kap.), och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit före 1850. Med *övrig kulturhistorisk lämning* menas de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten, och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit 1850 eller senare samt de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning inte uppfyller fornlämningsrekvisiten. Rörande registren är det dock viktigt att peka på några källkritiska problem. Fornsök och Fornreg, de digitala registren för information om fornlämningar, är användbara källor för information om kyrkomiljöer. Men de utgör i sig ett källkritiskt problem då 10 000-tals lämningar vid digitalisering har kommit att registreras på felaktig nuvarande belägenhet eller fyndplats. Ofta är uppgifterna korrekta men när flera fornlämningar påträffats intill varandra, som till exempel stenkistor på kyrkogården, är det svårt att veta om en borttagen kista i ett dokument är densamma som en som i tidigare upprättade beskrivningar anges ligga kvar på fyndplatsen.

Fornlämningar

Nordost om kyrkan ligger fyra malstenar som klassas som fornlämning¹. I närheten av dessa ligger även en fornlämningsklassad svärdslipningssten². Norr om koret ligger tre gravstenar, varav två troligen från medeltid. På grund av terrängförhållande går ej att göra närmare besiktning av gravstenarna. I Fornreg klassade de som Övrig kulturhistorisk lämning³.

Övrigt

Vid schaktningsarbeten för nedläggning av elkabel strax väster om kyrkan gjordes 1988 en antikvarisk kontroll. Schaktet var 0,5 meter brett, 0,5 meter djupt och på ett djup av 0,3-0,4 meter under marknivå påträffades två bergartstenar och ett fragment av munktegel. Stenarna, som eventuellt hör till ett planerat tornbygge, lämnades kvar in situ⁴.

I SHM nämns följande fynd från en undersökning i Björke Kyrka: Fragment av medeltida fönsterglasmålningar, 95 + 9 silver- och kopparmynt, de flesta visbybrakteater, myntliknande silverskälla fastsittande vid tyg, fragmentariskt, tunt beslag, 3:ne små knäppen till psalmböcker med mera. Allt funnet vid undersökningar av kand. Oscar Wilhelm Wennersten eller förvärvat genom honom⁵.

Under golvet i kyrkan påträffades skollärare Lindström ett 4,8 cm högt pilgrimsmärke av bly, skällan till ornerad bronsknapp, 22 Visby brakteater och en brakteat av fastlandstyp⁶.

¹ L1977:1675-78

² L1975:2304

³ L1977:1737

⁴ Engeström 1988

⁵ SHM. Inventarienummer 10950

⁶ SHM. Inventarienummer 11417

Värdering

Allmänt

Alla kyrkor bidrar till att materialisera bilden av det heliga. Invändigt utgör de en ram för mötet mellan människan och det livsavgörande på ett sätt som andra rum inte gör. Till det yttre markerar de sin belägenhet i landskapet, men tar också det yttre rummet i anspråk och utgör en påminnelse om värden som ligger vid sidan om vardagen. Genom historien har betoningen legat på olika delar och egenskaper i kyrkan. Samtidigt finns det många likheter mellan skilda kyrkor, särskilt för dem som ingår i samma kyrkliga tradition. Stor omsorg har sedan det kristna kyrkobyggandets äldsta tid ägnats konsten och arkitekturen. I kombination med att många kyrkor också är gamla hör de till våra viktigaste kulturmiljöer.

Kyrkorna på Gotland utgör en del av den världsöverspännande kristna kyrkans byggnader, en del av kyrkorna i Sverige och en del av kyrkobyggandet på Gotland. Gotlands kyrkobyggande är relativt homogent. Byggnadsdetaljers utformning och tillvägagångssätt vid kyrkornas planering återkommer mellan olika socknars kyrkor, men kan sedan skilja sig från principer som använts i andra landsändar. Exempel på det är att de äldsta gotländska stenkyrkorna följde samma modell av kyrka med långhus, kor och absid, som var allmän i de nordiska länderna. I nästa skede kom dock kyrkorna att förnyas på 1200- och 1300-talet på ett för Gotland karakteristiskt, men i övriga Sverige okänt sätt. Under 1200-talets slut och 1300-talet byggdes kyrktorn på Gotland, vilket sällan hände vid kyrkorna på fastlandet. Den gotländska kalkstenen möjliggjorde valvslagning och byggnadsskulptur utan motstycke i resten av Sverige till vare sig mängd eller konstnärlig kvalitet. Under 1400-talet byggdes kyrkor om- och till i Mellansverige och försågs med heltäckande kalkmålningar, något som inte hade någon motsvarighet på Gotland. Under 1800-talet förnyades tusentals kyrkor i södra och västra Sverige genom att en äldre revs och ersattes av en ny och större, eller byggdes om genomgripande. Detta berörde endast någon enstaka av de gotländska kyrkorna. Sammantaget har detta gjort att de gotländska kyrkorna representerar ett medeltida byggande under en tid då inte så mycket byggdes i övriga Sverige. Men utmärkande är dessutom att på Gotland finns dessa medeltida byggnader ofta kvar, relativt oberörda av senare förändringar och ännu i bruk.

Härigenom utgör varje kyrka ett omistligt exempel på medeltida kulturmiljö inte bara ur ett lokalt gotländskt perspektiv utan även ur ett riksperspektiv. Eftersom inte heller Centraleuropa efter krigstider och andra perioder av förändringar till så hög grad har kvar större uppsättningar av medeltida sockenkyrkor och framför allt medeltida träskulptur har de gotländska kyrkorna därigenom ett internationellt intresse. De formades i hög grad under inflytande av byggmästare från västra Tyskland, från Westfalen och området kring Köln, vilket ytterligare ger dem en internationell betydelse, liksom att det tidiga kyrkobyggandet uppvisar stilpåverkan från östra Europa. Sedan 1800-talets slut har kyrkorna på Gotland kommit att uppmärksammas av arkitekter och konstnärer och har fått stå förebild för kyrkor på fastlandet, vilket gör att kyrkor från 1800- och 1900-talet med gotländskt inspirerade motiv återfinns i Skåne, Västergötland, Stockholm och på andra platser.

De gotländska kyrkorna har vissa särdrag i formen, men de intar också en särskild ställning i bygden. Över hela Sverige har, liksom i många andra länder, kyrkan utgjort en central och samlande punkt, även om de mera sällan legat mitt i en by, så som de gör i en del andra delar av Europa. Men på Gotland har kyrkans roll som samlande byggnad levt kvar bättre än på en del

håll. Denna uppfattning är stark även i resten av Sverige, men bebyggelseförskjutningar till följd av nya järnvägssamhällen och bruksorter, en mer polariserad sockensammansättning, större avstånd mellan kyrkorna och att de inte har haft torn kan ha bidragit till det. Medan kyrkorna på Gotland genom sina torn och tätare avstånd samt en viss skepsis till förändringar har behållit sin plats i en sockenmedvetenhet, som även i sig är ovanligt stark på Gotland.

För de gotländska kyrkornas kulturhistoriska värde och särställning gäller åtskilliga gemensamma saker. Kyrkorna är närmare hundra och Gotland utgör som Visby stift det stift som har nästan uteslutande medeltida kyrkor, därtill tillkomna och ombyggda före mitten av 1300-talet. Eftersom de så tydligt har parallella tillkomsthistoriker utgör varje kyrka en omistlig del i ett pussel av olika byggnadsetapper. Byggnaderna är utsmyckade av skulpterade portalomfattningar, kalkmålningar och skulpturer. Glasmålningarna saknar till omfattning motstycke i resten av norra Europa. 93 procent av bevarade medeltida glasmålningar med figurscener i Sverige kommer från Gotland (i kyrkorna eller på museer). Flera medeltida möbler, mest bänkar, finns också i kyrkorna. Föremålen visar hur kyrkorna användes under medeltiden och kan bidra till att ge en autentisk upplevelse av medeltida miljöer. Inte minst gäller detta kyrkornas vind och särskilt tornets övervåning, där rummet i hög grad präglas av murade dörr- och fönsteröppningar som skapar en autentisk ljussättning. Virket och murbruket kan visa upp spår från hur själva byggnadsarbetet gick till och kan avspela hur kyrkan i äldre tid drabbats av eldsvåda.

Föremålen i kyrkorna är inte bara medeltida. Gotland har även en hög andel av bevarade bänkinredningar från 1600-talet av ett slag som på svenska fastlandet ersattes av ny inredning i slutet av 1800-talet. Från 1700-talet finns bevarat ett rikt måleri, inte minst målningar på bänkinredningen. De gotländska dopfuntarna utgör ett särskilt kapitel, där de mest framträdande utgörs av de tidigmedeltida sandstensfuntarna, som fick ett nytt uppsving på 1600-talet. Södra Gotlands stenhuggerier producerade sedan altaruppsatser i sandsten av ett slag som inte är vanligt utanför Gotland. Genom det sena 1800-talets och 1900-talets kyrkorestaureringar, ofta av framträdande stockholmsarkitekter, kan man följa förändringar i synen på öns kyrkor.

Kyrkornas lägen visar på centrala platser i bygden, placerade vid en tidigare korsväg med, om inte förhistoriska så åtminstone medeltida ursprung. De avspeglar det höga välstånd från medeltidens omfattande handel som rådde när de kom till och illustrerar något av den komplicerade kyrkohistorien. Av stor betydelse är kyrkogårdarna runt kyrkorna som är omvårdade och används. Många av dem har en intakt medeltida utsträckning. Andra visar kyrkogårdens utveckling under 1800-talet och hur folkmängden ökat. Trädrader och gravtyper illustrerar hur nya delar har tagits i bruk under 1800- och 1900-talet.

Anmärkningsvärt är att kyrkorna ännu används för sitt ursprungliga syfte. För Gotlands del har det kunnat ske utan större ombyggnader av kyrkorna, trots förändringar i befolkningsstorlek. Nästan alla är i bruk (de som är öde har varit det sedan minst 400 år) och används, om än med olika intervall. Öns kyrkor har genom sin ålder, kvalitet och i sammanhanget starka karaktär en identitetsskapande roll. I de många, ofta små, socknarna finns en särskild känsla, där kyrkorna intar rollen av kraftfulla symboler för hemsöcken. Hur klockorna har ringts avspeglar skillnader mellan kyrkorna och än idag finns kinningsstenar beredda i klockvåningen för det ringningssätt med små stenar som endast finns på Gotland och de skånska landskapen. Kyrkorna har både en starkt lokal förankring och utgör samtidigt punkter i ett världsomspännande nätverk som förbinder länder och kontinenter genom religion, arkitektur, konst, musik över århundraden.

Sedan ett drygt sekel har kyrkorna på ön varit en turistmagnet. De är öppna sommartid, på ett annat sätt än på det svenska fastlandet, och brukar vara välbesökta.

Bruksvärden

Följande bygger på de 349 svar från besökare som inkom via de enkäter som sommaren 2019 ställdes i 16 kyrkor i Romaklostets och Klinte pastorat. Av dessa 349 personerna besökte 52 % kyrkan för första gången.

De som räknas in som återkommande besökare har angivit att de besöker kyrkan ofta, ibland eller sällan/någon gång per år. Genomgående är gravskötsel, besök av anhörigs grav samt delta i gudstjänst och andakt de främsta anledningarna till besök. Av de barnfamiljer som bor i socknarna kan man utläsa andra motiv till återkommande besök en förälder skriver såhär ”Vi bor nära kyrkan. Ibland går vi hit och letar Pokémon och övar vår minsta att läsa, precis som vår äldsta son gjorde när han lärde sig läsa”. Konserter anges också som en stor anledning till besöket. För dessa besökare står kyrkan för hembygd, barndom, en knutpunkt, trygghet samt en plats för släkten genom århundraden. De uttrycker en stor glädje och stolthet över sina kyrkor och betonar hur viktig den är för sockens identitet, historia och sammanhang samt för individens släkthistoria.

Förstagångsbesökarna kan majoriteten kopplas till turism, många anger att de hade som mål att besöka minst en kyrka på ön under sin semester eller att besöka många/samtliga av öns kyrkor. Benämningen kyrksafari var en återkommande anledning. Några av dessa förstagångsbesökare uppskattar kyrkorna som en stillsam plats att komma till för att få lite lugn och ro, medan andra ser kyrkan som ett värdefullt nationellt kulturarv och historiedokument. Intresse för konst, kultur, arkitektur och historia beskrivs återkommande som en av anledningarna till besöket.

Generellt sätt var besökarna mycket nöjda med tillgängligheten (74%). Många påpekade att det är trevligt att kyrkan är upplåst så att man får möjlighet att komma in samt är glada att se att kyrkorna och kyrkogårdarna är så välskötta. De som inte var nöjda med tillgängligheten påpekade oftast för dålig belysning i kyrkan, nedsatt framkomlighet med rullstol och dylikt i grusgångar samt vid trösklar, svårighet att öppna eller stänga porten.

När det gäller information var det många som saknade informationsbroschyrer att titta i på plats samt att kunna köpa med sig hem. Där det fanns information efterfrågades mer lättläst text och mer bilder. Genomgående önskades även information på engelska samt ibland även tyska. Flera kommenterade att de sökte mer information på nätet eller i turist-appar samt kompletterade med information från böcker, exempelvis Änglar & Drakar.

Kyrkan

Som medeltida kyrka utgör Björke kyrka ett ovärderligt historiskt dokument för vår kunskap om de människor som levat under de tider kyrkan funnits. Kyrkans byggnadshistoria kan förefalla enkel men komplicerade förhållanden och byggnadsarkeologiska undersökningar från en tid innan principer kring vetenskaplig dokumentation var utvecklade gör att frågetecknen är många. Genom ombyggnaden 1860 utmärks kyrkan mer än de flesta andra på Gotland av det mellersta 1800-talets utveckling inom kyrkobyggandet.

Kyrkans medeltida långhus samlar sig kring en reslig och mäktig kolonn, som ett exempel på en kyrkotyp med mittkolonn i långhuset, som är specifik för Gotland utan egentliga motsvarigheter på det svenska fastlandet. Dörrarna till sakramentsskåpet samt de två triumfkrucifixen, dopfunten och några träskulpturer utgör medeltida konstföremål medan altaruppsatsen och glasmålningarna utgör värdefulla exempel på det tidiga 1900-talets kyrkokonst.

Inventarier

Kyrkan utgör en välbevarad byggnad från tidig medeltid, vars murar har rests från sent 1100-tal till mitten av 1200-talet. Av ovanligt slag för Gotland är det långa koret som sannolikt var ett sätt att med enkla medel modernisera kyrkorummet. Långhusets inre har en påtaglig resning, markerad av mittkolonnen, samt ovanliga nischer på var sida om triumfbågen.

Fast inredning värd att särskilt lyfta fram är sakramentsskåpet i korets norra mur med elegant snidade dörrar från 1300-talet. Ett värdefullt sentida snideri utgör altartavlan från början av 1900-talet. Predikstolens korg utgör en av de äldsta på Gotland, om än senare förändrad. Den utgör den enda resten av en rik efterreformatorisk inredning som avlägsnades i omgångar mellan 1860 och 1910.

Krucifixet i triumfbågen hör till de på Gotland i några kyrkor bevarade tidigmedeltida triumfkrucifixen. I Björke har 1700-talets övermålning, som annars ofta är avlägsnad, bevarats vid krucifixets restaureringar. Ovanligt nog finns ytterligare ett medeltida triumfkrucifix, ett gotländskt ringkors, på långhusets norra mur. Kyrkans textilier från 1900-talet håller hög kvalitet både i utförande och form.

Bland museiföremål att lyfta fram från Björke kyrka kan nämnas en troligen tidigmedeltida offerstock i furu med ett skulpterat drakhuvud och ett liggande lejon, samt en madonnabild i ek från 1200-talets slut eller 1300-talets början, båda på Gotlands museum. I museets samlingar finns också en altaruppsats målad av Johannes Bartsch 1665, som under omkring ett halvsekel på 1900-talet var utlånad till Ala kyrka som altartavla. På museet finns också en skärnbröstning med figurativa målningar från 1600-talets senare, troligen den bänk som före 1860 fungerade som sakristia. De flesta föremålen skänktes till museet 1882, troligen sedan de tagits bort 1860, varför de ger en bild av hur kyrkorummet tedde sig före 1860. De har också sitt intresse som exempel på en relativ pietet mot äldre inredning i en tid då det antikvariska intresset ännu inte hade så stor spridning.

Kyrkogården

Kyrkogården har synliga årsringar med en tydlig uppdelning i en äldre och en yngre del.

I den äldre delen av kyrkogården bidrar många äldre träd, planterade i slutet av 1800-talet, till karaktären av en ovanligt lummig kyrkogård. Den förstärks av trädkransen med äldre träd, men också av flera solitära träd. Bland annat är tre högresta blodbokar dominerande.

De kvarvarande gångarna i den äldre kyrkogården är belagda med grus. Även gången i den nya kyrkogården är belagd med grus vilket bidrar till en sammanhållen miljö.

Trädkransen ger en rumslighet i det öppna jordbrukslandskapet och tillsammans med ligusterhäckarna som är typiska för miljön, ger den en karaktär till kyrkogården

Kyrkogården har ovanligt många gravvårdar i sandsten från andra hälften av 1800-talet, formade som kors på en hög sockel. 17 av gravvårdarna på kyrkogården anges som kulturhistoriskt värdefulla i kyrkogårdsinventeringen från 1996. Vid en uppföljande inventering 2016 anges 18 gravvårdar som kulturhistoriskt värdefulla.

Naturvärden

Träden, och buskagen är värdefulla miljöer för kryptogamer och insekter och som boplatser för fåglar. Det gäller även murar som inte är putsade. En stor del av den biologiska mångfalden är knuten till gamla träd och idag utgör kyrkogårdarna en av de viktigaste miljöerna för bevarandet av hotade växt- och djurarter.

Vid Björke kyrkogård finns inte några speciellt värdefulla träd utpekade av Länsstyrelsen. Man bör uppdatera om det finns några rödlistade arter genom kontakt med Länsstyrelsen. Vi rekommenderar att man använder Riksantikvarieämbetets metod *Fria och Fälla (2014)* vid förändringar av trädplanteringar som kan påverka murar och gravvårdar.

Händelselista Björke kyrka

ÅR	BYGGNADSDEL ETC:	REF.
1090	Byggnadsår enl. Strelow.	SvK
ca 1200	Triumfkrucifix. Krucifixpedestal (nu i GF)	GK, SvK
t 1200-tal	Koret byggdes (med absid i Ö). Ca 1260 enl. SvK.	GK, SvK
ca 1250	Långhuset byggdes. Stod färdigt o. 1275 enl. SvK.	GK, SvK
s 1200-tal	Muralmålningar i kor och långhus.	SvK
s 1200-tal	Altarskåp (4 st. figurer bevarade).	SvK
1200-tal	Dopfont.	GK
ca 1270	Madonnabild (nu i GF).	SvK
t. 1300-tal	Muralmålning föreställande själavägningen m.m. i långhuset.	GKM
ca 1350	Koret förlängdes åt Ö (rakslutet).	GK
1382	Gravsten över kyrkoherden Buterus.	GK
1300-tal	Sakramentsskåp i koret.	GK
1444	Gravsten över kyrkoherden Botulf.	GK
t. 1500-tal	I koret S. Göran och draken samt otydlig bildsvit.	GKM
1594	Predikstol.	GK
1624	Vindflöjel (nu i GF).	SvK
1665	Altartavla (nu i GF).	SvK
1600-tal	Altarskåp (nu i GF).	SvK
1600-tal	Korbänk.	SvK
ca 1700	Psalmnummertavla.	SvK
1741 (trol.)	Bänkinredning, läktare med orgel.	SvK
1745	Komplettering av predikstol med trappa och baldakin.	SvK
1746-48	Bänkinredningen och läktaren målades av Johan Hernell.	SvK
1746	Draperi målades på väggen bakom predikstolen av Johan Hernell.	SvK
1752	Draperi målades på väggen bakom altaret av Johan Hernell.	SvK
1860	Vattentaken över kor och långhus sänktes (ca 1,8 m i nock) och täcktes med tegel. Sakristian byggdes. Järnankare i koret, korväggarna förhöjdes 1,5 m. Fönstren i kor och långhus förstörades (2 st. nya fönster upptogs i långhusets N vägg). Vindstrappan ändrades. Nya golv i kyrkorummet. Vitlimning av murar och valv. Ny altaruppsats (kors med lamm). Predikstolen flyttades till långhusets NÖ hörn (ritning daterad 1896 i ATA!) och försågs med ingång direkt till sakristian.	SvK

1864	Ritning till orgelfasad.	ATA
1887	Ritning till ombyggnad av takryttaren (F. W. Scholander).	ATA
1890-tal	Golvet i långhuset lades om med kalksten.	SvK
1895	Nya bänkar i nygotik. Ritning till d:o daterad 1898 i ATA, enligt uppgift i ATA uppförda 1909!	ATA, SvK
1896	Värmeapparat (kamin) enligt ritning i ATA.	ATA
Före 1910	N portalen tillspikad.	SvK
1910-12	Genomgick kyrkan en omfattande restaurering av byggmästaren Nils Pettersson. Fönstren förändrades och fick sin gotiska form. Portalerna restaurerades. Korportalens rundstavsåge ersattes med en ny ("De tre fullt användbara bitar som bildat den gamla bågen ligga i skolans trädgård"; SvK 1931). Nordportalen "återställdes nästan i sitt ursprungliga skick" (SvK 1931). Sakristian byggdes om och värmekammare inrymdes i V delen av sakristian. Ny altartavla, orgel, ljuskronor och altarskrank tillverkades. Framtagning av fragmentariska medeltida muralmålningar.	GK, SvK GKM
1909-13	Altartavla.	SvK
1934	Ändring av värmesystem (lågtrycksånga).	ATA
1940	Deponerades altaruppsatsen till Ala kyrka. Återlämnades 1974.	GF
1945 (trol.)	Triumfkrucifixet hängdes upp i triumfbågen. Tillstånd för åtgärden söktes 1944.	ATA, GF
1950	Åskledare.	ATA
1951	Reparation av takryttaren (stomme samt ny panel).	ATA
1954	Omläggning av kyrkans tegeltak av Wiberg och Pettersson i Hemse. Putslagning och avfärgning av fasaderna.	GF
1958	Portbladen i kor- och S långhusportalen utbytta mot d:o av ek p.g.a. röta och insektsangrepp.	GF
1959	El-installation (belysning). Enligt GF för "kraft och belysning".	ATA, GF
1961	Erik Olsson, Sanda, konserverade krucifixet från 1100-talet.	GF
1963	Inre rengöring av väggar och valv (Erik Olsson), vilka var svårtade p.g.a. värmeledning med ångvärme. Uppsättning av hängrännor och stuprör.	GF
1963	Vattenburen värmeledning (oljepanna).	ATA

1963	Skänkte kyrkliga syföreningen en brudkrona, kormatta, antependier, altarbrun m.m.	Gotl.
1965	Överkalkades de fragmentariska muralmålningar som togs fram vid 1910 års restaurering.	GKM
1968	Församlingen vill ersätta de lösa bänkarna med slutna bänkkvarter bestående av överblivna bänkluckor från Barlingbo kyrka. Raä avrådde. Istället reparerades bänkarna, ryggstöden lagades, de knaggiga bokbräderna byttes ut mot likadana kvistfria och bänkstöden jämnades till för att stå stadigt mot underlaget.	GF
1971	Yrkesinspektionen meddelade att: ledlyse innanför kyrkdörren, vind och pannrum nödgas. Likaså saknades stegar, vilplan och skyddsräcken i torn och klockdäck samt att det ska finnas tillgång till toalett i kyrkans närhet.	GF
1977	Ny värmepanna vilken förorsakade kondens i skorstenen som gav fuktgenomslag i kyrkan.	GF
1979	Förslag till fristående pannrumsbyggnad med värmekulvert till kyrkan. Byggnaden föreslås ska placeras utanför kyrkogårdsmuren vilken skulle rivas enligt förslaget.	GF
1979	Konservering av två st. flyglar till altaruppsatsen av Marianne Korsman-Ullman.	GF
1980	Fristående panncentral på N delen av kyrkogården.	GF
1994	Utvändig restaurering efter förslag av arkitekt Jan Utas, Gotlands fornsal. Rötskadat konstruktionsvirke i takryttaren byttes ut, panelen utbytt i sin helhet och klockbocken reparerades. Samtliga tak lades om och fick ny papp och läkt. På S sidan kompletterades de gamla teglen med nya Vittingetegel. Vindskivor togs bort och gavelpartiet ändrades till s.k. ”gotlandsgavlar”. Hängrännorna av kopparplåt ersattes med galv.plåt.	GF, ATA
1994	Delar till kyrkans tidigare orgel återfanns, tillverkad 1864 av Olof Niklas Lindquist, Sanda. Förpackades om och förvaras på Roma kyrkas vind.	ATA
1997	Länsstyrelsen beslutar om deposition av pedalplan till orgeln i Hogrän kyrka.	GF
2001	Installation av hörselslinga och uttag till mikrofon.	GF
2001	Länsstyrelsen godkänner installation av hissanordning för och elektrifiering av ljuskrona i långhuset.	GF
2002	Förslag av församlingen till vattenkonst och glanskörbar i minneslundan. Länsstyrelsen motsätter sig inte men förordar gotländskt växtmaterial.	GF
2003	Länsstyrelsen beslutar om att restaurera en ljuskrona, vilket ska utföras av Dahlströms Metallgjuteri HB.	
2004	Beslut om uppställning av votivskepp.	GF
2004	Länsstyrelsen beslutar att konservera triumfkrucifixet. Konserveringsrapport saknas.	GF

2004	Klockringningsanordningen besiktigades av I. Rohr.	GF
2005	Konservering av gravvårdar (7 st.), samt 10 gravstenar som ligger upplagda på grusbädd av Stenkultur i Sthlm AB.	ATA
2007	Krucifixet konserverat och upphängt på N väggen i långhuset.	GF
2015	Invändig restaurering. Restaureringen omfattade rengöring av muralt måleri och odekorerade putsytor, dekorerad fast sten samt fasta träföremål, samt lösa föremål som sten, trä, orgel. Restaurering av ljuskronor och andra ljusredskap. Nya radiatorer under bänkarna. Kyrktorg vid orgelpodiets södra del. Konservering av textilier samt nya textilskåp/klimatskåp. Nya elinstallationer. Befintligt pannrum flyttades och oljepannan byttes ut mot en pelletspanna.	GM
2015	Två nya belysningsstolpar.	GM
2015	Ett lapidarium anlades på den nordöstra delen av kyrkogården.	GM

Förkortningar:

ATA	Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm (24/10 2007).
GF (GM)	Gotlands fornsals arkiv (Gotlands Museum).
GK	Lagerlöf, E., och Svahnström, G., Gotlands kyrkor. En vägledning, 1991.
GKM	Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
GKR	Rohr, I., Gotlands Kyrkklockor och Ringnings seder, 1985.
GKS	Svahnström, G., och Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
Gotl.	Gotlänningen.
ISO	Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989: II, Linköping och Visby stift, 1990.
Inskr.	inskrift i kyrkan
kh	kyrkoherde
Muntl.	Muntlig uppgift från församlingen.
o.	omkring
s.	sent
SHM	Statens Historiska Museum
Strelow	Strelow H. Nilssön, Cronica Guthilandorum, 1633.
SvK	Sveriges Kyrkor, Gotland bd VI:4, 1931.
t.	tidigt

Lagskydd

Kyrkor har ett generellt lagskydd, som till stor del handlar om deras kulturhistoriska värde. Eftersom lagstiftningen måste vara exakt har kyrkobyggnader enligt Kulturmiljölagen definierats som en kyrka som var invigd och förvaltd av Svenska kyrkan vid början av år 2000. Av dessa har kyrkor byggda före 1940 (och några speciellt utvalda yngre) ett särskilt lagskydd (KML 4 kap. 2-5 §§). Särskilda instruktioner finns i lagen kring kyrkliga inventarier och begravningsplatser. Att kyrkor inom Svenska kyrkan i dessa sammanhang har en särställning framför andra beror inte på samfundstillhörighet eller band till svenska staten utan på att Svenska kyrkan omfattar de äldre kyrkor som ofta har rika konst- och kulturskatter och som av tradition på ett lokalt plan har haft en stark offentlig ställning. Lagstiftningen har hållits på en generell nivå, men en närmare precisering kring enskilda kyrkomiljöers lagskydd finns i Kulturmiljövårdens bebyggelseregister (Bebyggelseregistret). Därutöver finns en del äldre frikyrkor som är byggnadsminnen, kyrkor som i historisk tid tagits ur kyrkligt bruk och övergått till privat eller statlig ägo samt kyrkoruiner. Dessa omfattas av lagbestämmelser kring byggnadsminnen, fasta fornlämningar med mera. Här har samlats en förteckning över de lagbestämmelser som reglerar användning och förändringar av kyrkor, kyrkoinventarier och begravningsplatser som kulturmiljöer.

Kulturmiljölag (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864

Kyrkobyggnaden, kyrkogården, begravningsplatsen, och de kyrkliga inventarierna skyddas av Kulturmiljölagens (tidigare kallad Kulturminneslagen) olika kapitel enligt nedan:

- 1 kap. 1 § anger att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön samt att det ansvaret delas av alla med syftet att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer.
- Fornlämningar och fornfynd skyddas av 2 kap. både de som är kända sedan tidigare och de som inte är kända sedan tidigare. Flertalet kända finns i Riksantikvarieämbetets databas fornsök.
- 4 kap. 1 § anger att kulturhistoriska värdena i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel. 2-5 §§ reglerar kyrkobyggnaden och kyrkotomten. skydd för kyrkliga inventarier 6-10 §§, 11-15 §§ reglerar begravningsplatser. 15 a beredskapsförberedelser som under höjd beredskap behövs för vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.
- 5-8 kap. skydd mot utförelse av respektive återlämnande av kulturföremål som olagligt förts bort från en stat.
- 9 kap. begränsar militär användning av kulturegendom i händelse av väpnad konflikt med hänvisning till Haagkonventionen från 1954.

Begravningslag (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867

Begravningslagen reglerar verksamheten för kyrkogårdar, begravningsplatser och krematorier. I begravningslagen understryks den enskilde gravrättsinnehavarens rättigheter och skyldigheter gällande gravanordningens utformning och skötsel. I lagens 7 kapitel ges möjligheter för upplåtaren, dvs kyrkogårdsförvaltningen att skydda och behålla kulturhistoriskt värdefulla gravplatser och gravvårdar.

Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603

Plan- och bygglagen reglerar användning av mark och vatten och om byggande. Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.

Byggnader, bebyggelseområden och allmänna platser som anses vara särskilt värda att bevara har ett förstärkt skydd. Dessa får inte förvanskas enligt PBL 8 kap. 13 §.

Vid bygglov för ändring eller flyttning av byggnader och anläggningar utanför detaljplan och områdesbestämmelser ska byggnadsnämnden pröva om åtgärden utförs varsamt enligt 8 kap. 17-18 §§.

Miljöbalk (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684

Miljöbalken ska enligt kapitel 1 tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Områden som utpekats som riksintresse skall markeras på den lokala översiktsplanen vilken finns på Region Gotlands hemsida.

- I kapitel 3 regleras vad som gäller för områden av riksintressen för kulturmiljö.
- Kapitel 4 för vissa större områden, som i sin helhet är av riksintresse på grund av de natur- och kulturvärden som finns i området (t.ex. är Gotland som helhet utpekade som riksintresse för turismen och friluftslivet 4 kap 2 §).
- Biotopskydd regleras i 7 kap. 11§.
- Nyckelbiotoper alla skogsbruksåtgärder är samrådspliktiga enligt 12 kap. 6 §.
- På Gotland är de 92 medeltida kyrkomiljöerna samtliga utpekade som riksintresse för kulturvärden vilket bland annat regleras i 3 kap. 6 §.

Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Gällande kyrkoordning för Svenska kyrkan reglerar skyddet av kyrkobyggnaden och de kyrkliga inventarierna främst genom 10 avdelningen, 40 kap 2 §.

Källor

Offentligt tryck:

Kulturmiljölag, SFS 1988:950 t.o.m SFS 2019:864

Kulturmiljölag (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864

Begravningslag (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867

Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603

Miljöbalk (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684

Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Källor och litteratur

Viktiga källor som använts är följande: *Gotlands Museums arkiv*, Visby, med sockenvis och på kyrkan sorterade uppgifter om arkeologiska fynd från 1800-talets slut och framåt. *ATA (Antikvarisk-topografiska arkivet)*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm. Centralarkiv sedan 1600-talet för ämnena arkeologi, kulturmiljövård, medeltidens konst- och byggnadshistoria, museologi och numismatik. *Fornreg* - Riksantikvarieämbetets registreringsverktyg för yrkesverksamma inom kulturmiljövården för att registrera information om arkeologiska uppdrag och lämningar i Sverige. *Fornsök* - Riksantikvarieämbetets fritt tillgängliga söktjänst med information om alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige. *SHM (Statens Historiska Museer)*, Stockholm, omfattande bland annat Historiska Museet, som är centralmuseum för arkeologiska fynd i landet.

Otryckta källor

Engeström, J. 1988. Antikvarisk kontroll vid Björke kyrka 88-12-06. Dokument utan Dnr i Gotlands Museums arkiv.

Handlingar i Gotlands fornsals arkiv, Visby

Inventering av inventarierna i Björke kyrka 2002-05, utförd av Birgitta Lerberg m.fl.

Inventering av Björke kyrkogård, utförd 1996 av antikvarie Roger Öhrman, Gotlands fornsal.

Program för utvändiga reparationsarbeten på Björke kyrka, upprättat 1992 av arkitekt Jan Utas, Visby.

Vård- och underhållsplan 2009, Jan Utas Visby.

Tryckta källor

Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989:II, Linköpings och Visby stift, 1990.

Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.

Rohr, I., Gotlands kyrkklockor och ringningsseder, 1985.

Strelow H. Nilsson, Cronica Guthilandorum, 1633.

Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.

Sveriges Kyrkor, Gotland band I:5, 1931.

Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.

Kartor

Skattläggningskarta Björke sn 1752. Lantmäteristyrelsen, H9-1:1.

Laga skiftes karta 1877. Lantmäteristyrelsen, H9-4:5.